

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20494> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Hoeven, Regina van der

Title: Het succes van een kwaliteitskrant : de ontstaansgeschiedenis van NRC Handelsblad

Issue Date: 2012-11-01

Scepsis en succes. Verwezenlijking van de kwaliteitskrant

9.1 De eerste krant

•

9.2 Scepsis

•

9.3 Het Cultureel Supplement

•

9.4 Tussen wens en werkelijkheid

•

9.5 De reorganisatie van 1971: Soetenhorst als
de messias

•

9.6 Drie is te veel

•

9.7 Het ontslag van De Kool en de komst van Endt

•

9.8 Voorbij het dieptepunt

•

9.9 Het streven naar objectiviteit

•

9.10 De kwestie-Kousbroek. 'Een komisch treurspel
over drie heren'

•

9.11 Succes

Op 1 oktober 1970 was het dan zover: het eerste nummer van de nieuwe krant verscheen, in het zuiden onder de kop NRC Handelsblad en in het noorden onder de kop Handelsblad NRC. In beide koppen figureerde het oude Handelsblad-embleem met het motto 'Lux et Libertas'. Maar op het eerste oog leek de krant vooral op de NRC: de verticale lijnen tussen de kolommen waren terug, de schreefloze kopletter was opgeborgen. Niks geen hip hoofdstedelijk design. Rotterdamse degelijkheid was troef.

Was de opmaak weinig hip, de krant oogde wel overzichtelijk. Wat Spoor in zijn Vreeland-rapport voor het Handelsblad had voorgesteld, werd nu bij de nieuwe krant dagelijks in praktijk gebracht. NRC Handelsblad had vanaf de eerste dag een vaste indeling met op pagina 6 de dagelijkse kunstpagina en op pagina 7 de opiniepagina.

Het eerste nummer opende met een artikel van de correspondent in Bonn, Sytze van der Zee. Hij signaleerde een gunstige ontwikkeling in het overleg van de Grote Vier betreffende Berlijn en wees de lezer op het belang hiervan voor de Ostpolitik, een onderwerp dat men bij de NRC steeds met enige argwaan had bejegend. Van der Zee verliet zich in zijn artikel op 'welingelichte kringen'. Door de NRC was dit soort 'kringen' als bron vaak onvoldoende officieel gewicht toegekend, maar voor het Handelsblad, en nu ook voor de nieuwe krant, waren zij goed genoeg. Net als in het Handelsblad zouden de primeurs van de hyperactieve correspondent in Bonn in de fusiekrant vaak prominent worden afgedrukt.

Ook de twee andere grote artikelen op de voorpagina bevatten buitenlands nieuws. Hier was duidelijk sprake van continuïteit met de voorgangers: zowel het Handelsblad als de NRC vulde de voorpagina overwegend met buitenlands nieuws. Binnen in de fusiekrant was de ruimte voor de redactie buitenland nog verdubbeld. De kwaliteit van deze twee buitenlandpagina's was vanaf de eerste dag in orde. Vanuit het netwerk van correspondenten kwam ook exclusief nieuws de krant binnen.

De vraag was of ook de redactie binnenland onder invloed van de door de hoofdredactie gepropageerde 'actieve journalistiek' eigen nieuws zou gaan genereren. Daar was in het eerste nummer nog weinig van te merken. De berichtgeving op de binnenlandpagina's van 1 oktober 1970 werd geheel geïnitieerd door instituties. De krant berichtte over de nationale verkeersweek, over de vergadering van de Interparlementaire Unie te Den Haag en over het tweeëntwintigste ledencongres van de Konink-

lijke Nederlandsche Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst.

Aan de voorwaarde van eigen nieuwsgaring die in de nota-Noordwijk aan de kwaliteitskrant gesteld was, werd door grote delen van de redactie nog niet voldaan. Ook op andere punten beantwoordde de nieuwe krant nog niet aan de formule zoals die was uitgedacht in de voorafgaande maanden. Zo deed de zogenaamde wisselpagina af aan het landelijke karakter van de krant. In de editie Handelsblad NRC stond op deze pagina nieuws uit Amsterdam en omstreken, terwijl er in de editie NRC Handelsblad nieuws uit het Delta-gebied werd gegeven. Op deze manier wilde de directie de plaatselijke adverteerders bedienen. Met name Spoor kon zich moeilijk met het gegeven van de wisselpagina verenigen, omdat dit afbreuk deed aan zijn ideaal van een landelijke krant.

Kernbegrippen

De formule voor de nieuwe krant was trefzeker geformuleerd in de nota-Noordwijk en bevestigd en verder uitgewerkt in het eindrapport van de centrale werkgroep. In theorie bestond de kwaliteitskrant al, maar de praktijk was weerbarstig. In dit hoofdstuk zal aan de hand van de kernbegrippen uit de nota-Noordwijk en het eindrapport van de centrale werkgroep worden vastgesteld in hoeverre de krant in de jaren zeventig voldeed aan de eigen formule, wat de problemen waren bij de verwezenlijking van de journalistieke idealen en hoe de kloof tussen wens en werkelijkheid ten slotte werd gedicht. De kernbegrippen, die zijn gedestilleerd uit de (hoofd)redactionele rapporten en in het vorige hoofdstuk al werden toegelicht, zijn: *onafhankelijkheid* ten behoeve van een objectieve nieuwsvoorziening, *actieve journalistiek*, met nadruk op eigen nieuwsgaring, en *volledigheid*, dat wil zeggen een streven naar verbreding van de berichtgeving buiten de kaders van de institutionele en elitaire journalistiek. Daarnaast was het *landelijke* karakter van de krant essentieel voor de formule en werd veel nadruk gelegd op het *taalgebruik*. Gestreefd werd naar wat in de nota-Noordwijk genoemd werd 'een levendige, concieze stijl'.

Toen in het tweede deel van de jaren zeventig NRC Handelsblad haar eigen ideaal begon te benaderen, bleek dat een krant met die formule bestaansrecht had. In een samenleving die niet langer was georganiseerd op grondslag van geloof en ideologie en waarin steeds meer mensen hoger onderwijs genoten, bleek een toenemende behoefte te bestaan aan een onafhankelijke krant die op elk vlak diepgaande informatie bracht, de lezer een brede blik op de wereld bood, voorop ging in de nieuwsvoorzie-

ning en met helder, bondig en toegankelijk taalgebruik een nieuwe standaard stelde in de Nederlandse journalistiek. Maar in 1970 was het nog uiterst onzeker of het zou lukken om van NRC Handelsblad die krant te maken.

9.2

Scepsis

De abonnementsregistratie van de NRC.

Omdat de abonnementsbestanden van het Algemeen Handelsblad en de NRC niet gekoppeld waren, bestond er van tevoren geen overzicht van het aantal dubbele abonnementen. Dat bleek veel groter dan verwacht en was een van de oorzaken van de dramatische afname van het aantal abonnees vlak na de fusie.

Rond 1970 domineerden de weekbladen de geschreven journalistiek. Met name in de Haagse Post en Vrij Nederland verschenen vaak geruchtmakende reportages. Ook wat journalistieke stijl betreft waren deze bladen toonaangevend. Journalisten als Bibeb en Ischa Meijer gaven een nieuwe dimensie aan het interview. De Haagse Post maakte school met een Nederlandse variant van New Journalism, dat nieuws in de vorm van literaire verhalen bracht. Bij de kranten had de Volkskrant een succesvolle metamorfose doorgemaakt en aansluiting gevonden bij de jongere generatie. Vanuit deze redacties keek men enigszins uit de hoogte neer op de oudbakken nieuwkomer NRC Handelsblad. Men maakte zich vrolijk over het idee dat uit twee noodlijdende kranten een superieure krant zou voortkomen. Mensen als André Spoor, Sytze van der Zee, Jan Sampiemon en Ben van der Velden staat aan het begin van de eenentwintigste eeuw nog levendig voor de geest hoe de krant in de begintijd door collega-journalisten werd weggehoond. Met name de discrepantie tussen de hoge inzet om *de* kwaliteitskrant te gaan maken en het middelmatige journalistieke product dat voorlopig nog van de pers kwam, was aanleiding voor smalend commentaar. In rubrieken als 'Dag in, dag uit' van de Volkskrant en 'Bij ons in Holland' van Vrij Nederland werd elke miskleun van NRC Handelsblad breed uitgemeten. 'Als we een uitglijder maakten,' herinnert Spoor zich, terugkijkend in 2001 op de beginjaren, 'dan schreef vn: "De zogenaamde kwaliteitskrant meldt..."'¹ Het verweer van leidende figuren bij NRC Handelsblad tegen het verwijt van misplaatste arrogantie was steeds dat de buitenwereld het begrip 'kwaliteitskrant' fout opvatte. De term 'kwaliteitskrant' was immers een directe vertaling van het woord 'quality paper'. Hiermee werd binnen de Angelsaksische pers een krant aangeduid die op de hoogste regionen van de markt gericht was. Het begrip 'quality' had dus geen betrekking op de krant, maar op het lezerspubliek. Hoewel men hierin volstrekt gelijk had, werd de term 'kwaliteitskrant' door leidende figuren van NRC Handelsblad wel degelijk gebruikt om het niveau van hun ambitie aan te geven. De term werd in die zin bijvoorbeeld gebruikt in de nota-Noordwijk en in het eindrapport van de centrale werkgroep. Spoor sprak tijdens de commissarissenvergadering waarin de opzet voor de fusiekrant werd goedgekeurd van de ambitie om *de* kwaliteitskrant te gaan maken.² Ook in vergaderingen werd het begrip gehanteerd.³ Alleen hoofdredacteur Heldring gebruikte het woord niet. Taalpurist als hij was, wilde hij het woord niet in een oneigenlijke betekenis gebruiken.⁴

‘Alles gaat belazerd’

Niet alleen de buitenwereld had lage verwachtingen van de gefuseerde krant. Ook de eigen redacteuren gingen er allerminst van uit dat de krant een toekomst beschoren was. Aangezien verschillende talentvolle redacteuren hun heil elders zochten, waren er ook in die eerste jaren, ondanks de financiële beperkingen, wel enige vacatures. Spoor herinnert zich dat sollicitanten tijdens het sollicitatiegesprek zonder uitzondering vroegen: ‘Hoe lang denkt u dat deze krant nog bestaat?’⁵

De eerste resultaten na de fusie waren niet best. ‘Alles gaat belazerd,’ stelde de hoofdredactie op 2 november 1970 naar aanleiding van de cijfers vast.⁶ Terwijl het streefgetal aan abonnees voor de nieuwe krant volgens het eindrapport van de centrale werkgroep 150.000 tot 175.000 was, dook het aantal binnen een jaar onder het daarin gestelde minimum van 100.000 abonnees. Een tegenvaller was dat er veel meer mensen op beide kranten geabonneerd bleken te zijn dan was gedacht.⁷ Aangezien de bestanden niet gekoppeld waren (en het ondoenlijk was in dit predigitale tijdperk om beide bestanden te vergelijken), wist men eenvoudigweg niet hoeveel dubbele abonnementen er waren. Men was er altijd van uitgegaan dat de abonneebestanden elkaar nauwelijks overlaptten.⁸ Er bleek echter een significante overlap te bestaan.⁹ Naast een dubbel abonnement was de verhoogde abonnementsprijs, de falende bezorging of de nieuwe redactionele opzet reden om op te zeggen. Vooral oudere lezers bedankten om redactionele redenen. ‘60+ heeft moeite met onze formule,’ constateerde Spoor tijdens een vergadering eind januari 1971.¹⁰ Het bestand van oud-Handelsblad-abonnees slonk het snelst. Telde dit bestand vóór de fusie, op 1 april 1970, nog 55.664 abonnees, een jaar later was de – eveneens krimpende – oplage van de zuidelijke editie met 50.422 abonnees groter dan die van de noordelijke waarvan nog slechts 49.646 abonnees resteerden.¹¹ Opzeggers die het Handelsblad gewend waren, vonden dat de krant te veel op de oude NRC leek, terwijl opzeggers die voorheen de NRC lazen, klaagden over ‘daling van het peil’.¹²

Adverteerders stonden sceptisch tegenover de nieuwe krant. De eerste maand bleken de inkomsten uit advertenties ten opzichte van oktober 1969 met 10 procent te zijn teruggelopen. Tien maanden later bleek de volumedaling veel ernstiger dan waarmee rekening was gehouden.¹³ Begin november 1971 informeerde Pluygers de commissarissen over ‘de weinig prominente plaats die NRC Handelsblad bij grote adverteerders inneemt’ en de daardoor noodzakelijke verdere verhoging van de abonnementsprijs.¹⁴

De fusiekrant was niet alleen dikker, maar ook duurder dan haar voorgangers. De NRC en het Algemeen Handelsblad waren altijd al de duurste kranten van Nederland geweest. In vergelijking met het buitenland waren de Nederlandse krantenprijzen echter laag ten gevolge van de prijspolitiek die de regering jarenlang gevoerd had. Pluygers verbaasde vriend en vijand in de dagbladwereld door de abonnementsprijs van de nieuwe krant driemaal drastisch te verhogen. Bij de start in oktober kostte de fusiekrant per jaar 67,50 gulden, per 1 januari 1971 kwam daar 15,60 bij. Per 1 januari 1972 en ook weer per 1 januari 1973 werd de prijs verder verhoogd. Ondertussen accepteerde de directie voorlopig wel dat de nieuwe krant geen winst zou maken. De hoofdredactie werd een termijn van drie jaar beloofd waarin geen consequenties zouden worden verbonden aan rode cijfers. Dit betekende niet dat de directie het eind van deze termijn met vertrouwen tegemoetzag.

Het Vaderland

Al vóór de fusie waarschuwde de directie dat het voortbestaan van de nieuwe krant even onzeker was als de hele commerciële situatie van de dagbladpers. 'Het is niet uitgesloten dat de redacties over een tijd te horen krijgen dat de ontwikkeling ongunstig is,' liet Pluygers de twee redactiecommissies op 21 mei 1970 horen.¹⁵

Het gebrek aan vertrouwen van de directie in NRC Handelsblad werd pijnlijk duidelijk bij de neergang van Het Vaderland in 1971. Het Vaderland, de derde liberale krant van de NDU, die haar basis in Den Haag had, stond er in 1969 en 1970 nog zo goed voor dat zij buiten de fusie was gebleven. Als plaatselijke krant had Het Vaderland veel minder te lijden van de reclame op de televisie. Maar vanaf 1971 ging het alsnog bergafwaarts met Het Vaderland. De krant delfde het onderspit in de strijd om de adverteerder met de Haagsche Courant. Spoor hoopte met NRC Handelsblad het leeuwendeel van de abonnees te kunnen overnemen. Een irreële verwachting was dat niet, aangezien Het Vaderland verwant was aan NRC Handelsblad. Net als NRC Handelsblad was Het Vaderland een avondkrant. De abonnees kwamen uit de liberale bovenlaag van de Haagse bevolking. In de NDU circuleerden verschillende scenario's. Eén daarvan was dat Het Vaderland een plaatselijke editie van NRC Handelsblad zou worden. Dat ging echter lijnrecht in tegen het streven van de hoofdredactie om van NRC Handelsblad een landelijke krant te maken. Die ene wisselpagina van NRC Handelsblad was Spoor al een doorn in het oog, laat staan dat hij er nog een Haagse editie bij wilde. Het voorstel van

Spoor was om Het Vaderland in NRC Handelsblad te integreren en er een kleine ondertitel in de kop van te maken. Maar Pluygers zag van meet af aan het meest in de mogelijkheid om Het Vaderland aan het winstgevendste Algemeen Dagblad te koppelen.¹⁶ Begin 1972 werd inderdaad besloten van Het Vaderland een kopblad van het AD te maken.¹⁷ Bij NRC Handelsblad vatte men dit op als een gebrek aan vertrouwen in de toekomst van de eigen krant, aangezien het overduidelijk was dat de abonnees van dit beschaafde Haagse avondblad beter bij NRC Handelsblad pasten dan bij het meer volkse AD. Toen Het Vaderland tien jaar later ook als kopblad niet meer te handhaven was en werd opgeheven, gaf de directie toe dat het destijds beter was geweest de krant aan NRC Handelsblad te koppelen.¹⁸

Operatie Morgenstond

Een jaar na de koppeling van Het Vaderland aan het AD bleek het vertrouwen van de directie in de toekomst van NRC Handelsblad er niet groter op te zijn geworden. Al bleef het verlies binnen de perken dankzij de grotere efficiency nu de productie in Rotterdam geconcentreerd was, zowel het advertentievolume als het abonneebestand kromp nog steeds. De directie overwoog nu om ook NRC Handelsblad dichter aan het AD te binden. Het plan van Pluygers was namelijk NRC Handelsblad naar de ochtend te brengen.¹⁹ Met de komst van een vijfde rotatiepers, die in mei 1973 in gebruik zou worden genomen, zou er genoeg drukcapaciteit zijn om ook NRC Handelsblad 's nachts te drukken. Het voordeel was dat de krant dan kon meeliften op de distributie van het AD. Zwartkijkers zagen in deze zogenaamde operatie Morgenstond de eerste stap in de richting van een fusie met het snelgroeijende troetelkind van Pluygers. Van der Zee herinnert zich dat hij in deze fase door zijn collega-correspondenten van Het Parool en Het Vrije Volk in Bonn gesard werd als hij op een rondje trakteerde: zou hij dat nu wel doen, nu hij weldra werkloos en platzak zou zijn, grapt hij.²⁰

Door de redactie werd operatie Morgenstond als een dolkstoot in de rug ervaren. De operatie zou een ingrijpende wijziging betekenen van de formule die men nog maar net bezig was te realiseren. De redactie vreesde op alle fronten kwaliteitsverlies als de krant 's ochtends zou moeten verschijnen: er zou geen tijd meer zijn om 'gedocumenteerd te recenseren', de zaktijd zou te vroeg zijn om politieke conclusies te trekken en de krant zou niet meer met alle beurskoersen kunnen uitkomen. Daarbij werd de formule van NRC Handelsblad 'te zwaar beschouwd voor con-

sumptie op een nuchtere maag. Onze krant vraagt tijd en de rust van de avond.²¹

Het plan werd in de lente van 1973 uiteindelijk afgeblazen: onderzoek had uitgewezen dat het grote risico's inhield. Uit een enquête bleek dat 85 procent van de ondervraagde abonnees tegen verschijning in de ochtend was. 57 procent van de abonnees van NRC Handelsblad bleek bovendien al op een ochtendblad geabonneerd te zijn; het was natuurlijk zeer de vraag of dit merendeel van de abonnees NRC Handelsblad zou aanhouden als ook deze krant op hun ontbijttafel zou belanden. Verder bleken lezers van NRC Handelsblad minder televisie te kijken dan de gemiddelde Nederlander. Er was dan ook minder reden om uit te wijken naar de ochtend, zoals andere avondbladen deden.²²

Het Cultureel Supplement

De kamer van de redactie van het Cultureel Supplement in het Handelsblad-gebouw vlak voordat het gebouw in 1977 werd verlaten.

Er was één deel van de krant dat vanaf het begin beantwoordde aan de formule en dat was het Cultureel Supplement. Met deze nieuwe bijlage, die geheel gericht was op de wereld van kunst en cultuur, schreef NRC Handelsblad geschiedenis. cs was iets nieuws in de Nederlandse journalistiek en eigenlijk ook daarbuiten, want ook The Times Literary Supplement en Le Monde des Livres stonden niet model. Die waren te veel op literatuur gericht, te elitair en te sober van uiterlijk.

Het eerste Cultureel Supplement kwam uit op vrijdag 2 oktober, met het tweede nummer van de fusiekrant. De schreefloze kopletter mocht de voorpagina hebben verlaten, hier werd dat goedge maakt. cs was een statement van moderne vormgeving. Vormgever Karst Zwart maakte van de letters cs een strak zwart logo. Een prikkelend essay van Rudy Kousbroek over de verborgen motieven van kunstcritici opende het eerste nummer. Binnenin stond een voorbespreking van een concert van de Rolling Stones. Dat moet voor lezers die tot dan toe op de NRC geabonneerd waren de eerste keer zijn geweest dat zij deze popgroep onder de noemer van kunst en cultuur in hun krant tegenkwamen. Op muziekgebied werd de breuk met de voormalige NRC verder bevestigd in een groot stuk van Hans Reichenfeld. De van het Handelsblad afkomstige criticus rekende in dit artikel over moderne en avant-gardistische klassieke muziek impliciet af met de opvattingen van zijn NRC-collega Van Amerongen. Reichenfeld hekelde de tegenstanders van vernieuwing in de muziek, die zich volgens hem in elke periode van de geschiedenis bedienden van het argument dat muzikale wetten niet zomaar overboord konden worden gezet. Zo maakte het eerste nummer van cs meteen duidelijk dat de culturele vernieuwing van het Handelsblad uit de tweede helft van de jaren zestig maatgevend was voor de kunstredactie. Het supplement dankte zijn bestaan dan ook aan de chef kunst van het Handelsblad, K.L. Poll.

Urinoir

Toen Poll in 1965 Het Vaderland als redacteur verliet om chef kunst van het Handelsblad te worden, was hij al een figuur van betekenis in de literaire wereld. Hij debuteerde in 1956 als dichter met de bundel *Rakelings*, maar zijn bekendheid dankte hij aan Hollands Weekblad dat hij drie jaar later oprichtte. Hij was toen 31 jaar. Van dit *'Tijdschrift voor literatuur en politiek'*, dat vanaf 1962 Hollands Maandblad heette, zou hij tot zijn dood

in 1990 enig redacteur blijven. Hij wist bekende namen aan zijn tijdschrift te binden en ontdekte talloze nieuwe literaire talenten. Hij moedigde mensen aan tot schrijven en had grote invloed bij de literaire uitgeverijen. Zelf publiceerde hij ook veel: essays, gedichten, zelfs een roman. Maar zijn betekenis als criticus en organisator op cultureel gebied was veel groter dan die als schrijver en dichter. Zijn essays waren zwaarwichtig, volgens sommigen 'onleesbaar'.²³ Grote thema's kwamen erin aan de orde, zoals onderwijsbeleid, cultuurpolitiek, democratisering. K. Schippers kraste niet voor niets in de muur boven het urinoir van café Scheltema: 'Cultuur dat is geen lolletje, voor meester K.L. Polletje.'²⁴

Tijdens de fusie met de NRC was Poll voorzitter van de redactiecommissie van het Handelsblad. Vanwege het tegenspel dat hij de directie en hoofdredactie in die functie bood, staat hij in het collectieve geheugen gegrift als de man die zich met hand en tand tegen de fusie verzette.²⁵ Maar Poll had juist op een fusie met de NRC geanticipeerd – sterker nog: op de fusie aangedrongen. In februari 1970, nog voor het fusiebesluit was gevallen, stelde Poll in een vertrouwelijk memorandum aan de hoofdredactie van het Handelsblad dat het beter was van de twee verliesgevende kranten van middelmatige kwaliteit één winstgevende krant van uitstekende kwaliteit te maken.²⁶ Bij die kwaliteitskrant hoorde naar zijn mening een wekelijkse culturele bijlage. Het voorstel dat hij in dit memo voor een dergelijke bijlage deed, was bijna identiek aan een voorstel dat hij twee jaar eerder had gedaan aan de hoofdredactie van het Handelsblad, die toen nog bemand werd door Steketee en Hofland.²⁷ In 1968 was zijn voorstel op niets uitgelopen, maar toen twee jaar later het Handelsblad steeds verdergaande samenwerking moest aangaan met de NRC rook Poll opnieuw zijn kans. Hij bracht zijn idee voor een culturele bijlage nu als 'een nuttig tegengif tegen de licht gedepremerde ondergangsstemming die op het ogenblik op beide kranten rondwaart'.²⁸ Spoor, die in de tussentijd naast Hofland tot hoofdredacteur was benoemd, liep warm voor Polls idee. Hij liet het in april 1970 opnemen in de nota-Noordwijk en zo werd het voorstel van Poll voor een cultureel supplement inzet voor de fusie.

Mét vakantie

De redactionele opzet en uitwerking van cs sloten aan bij de kernbegrippen uit de nota-Noordwijk en het eindrapport van de centrale werkgroep. Er was sprake van actieve journalistiek, van 'volledigheid' en van

hoogstaand taalgebruik. Om met het laatste te beginnen: dankzij de contacten van Poll schreven vanaf het eerste nummer auteurs met grote stilistische kwaliteiten in cs. Bekende namen van het eerste uur waren Rudy Kousbroek, Hugo Brandt Corstius en Karel van het Reve. Vele andere grote schrijvers en dichters zouden volgen. Ook voor redacteurs lag de lat stilistisch gezien hoog. Vera Illés, die van 1972 tot 1974 redacteur cs was, vatte in haar bijdrage aan het interne jubileumboek van 1995 'Leerjaren onder Poll' de heersende stijl van schrijven samen als 'serieus maar onnadrukkelijk, bescheiden maar niet eerbiedig, persoonlijk maar niet intiem'. Schwung, relativering en eruditie waren belangrijk. En Poll lette streng op de details: 'met vakantie' in plaats van 'op vakantie', 'kinderen krijgen' in plaats van 'kinderen nemen', 'ik houd van' in plaats van 'ik lust'.²⁹ Het maakte volgens Illés dat velen de burelen van cs in de jaren zeventig als een onneembare burcht zagen.

Wat actieve journalistiek betreft: die betekende voor de kunstredactie dat er minder recensies geplaatst werden en er meer verslaggeverswerk moest worden gedaan. Poll waarschuwde al in zijn memo van februari 1970 dat 'de luxe-situatie zoals die bij de nrc bestaat – waarbij de redacteurs zeer veel aan medewerkers overlaten en zelf weinig schrijven – bij de kunstredactie van een nieuwe krant met culturele bijlage niet blijft voortduren'.³⁰

Volledigheid was op allerlei manieren een belangrijk uitgangspunt voor CS. In het eindrapport van de centrale werkgroep was al vastgesteld dat het streven naar volledigheid voor de kunstredactie betekende dat de begrippen 'kunst' en 'cultuur' breder moesten worden opgevat. In deze bredere opvatting van kunst en cultuur stak de financiële ruggengraat van het plan. Want, zoals Poll stelde: 'Culturele emancipatie heeft ook kwantitatieve kanten'.³¹ Het nieuwe supplement zou de groeiende doelgroep bedienen van mensen met een culturele belangstelling. Welvaart, vrije tijd en scholing deden de belangstelling voor kunst en cultuur groeien; technische uitvindingen als film, grammofoon en televisie maakten kunstuitingen bereikbaar voor de massa. 'Cultuur wordt steeds minder ervaren als luxe-artikel voor een sociale elite,' stelde Poll vast in zijn memoranda. Spoor zei het hem na in de nota-Noordwijk en het stond ook weer te lezen in de redactionele introductie van het eerste Cultureel Supplement. cs moest dus niet alleen de elite aanspreken, maar ook het grote publiek. In alles wat het publiek aangeboden werd moest cs leidraad zijn, van Willem Duys als representant van de televisiecultuur tot Nabokov, zoals Poll het uitdrukte.³² Overigens kwam de nadruk in de praktijk toch veel meer op Nabokov dan op Duys te liggen.

Ook in ander opzichten werd met *cs* de breedte opgezocht: de aandacht ging niet alleen uit naar de verschillende takken van kunst, maar ook naar cultuurgeschiedenis, filosofie, de relatie tussen kunst en techniek en het kunstonderwijs. Poll zou er veel van zijn zwaarwichtige essays in schrijven. Het streven naar volledigheid kwam verder tot uiting in de variatie van de journalistieke vorm. *cs* kende naast beschouwende artikelen, kritieken, reportages en interviews ook bijdragen die in zichzelf kunstzinnig waren, zoals tekeningen, literaire reisreportages en gedichten. Ten slotte deed het streven naar volledigheid zich ook gelden in geografische zin. *cs* moest zich volgens Poll niet beperken tot de Randstad, maar ook nieuwtjes en ontwikkelingen uit de provincie brengen. *cs* moest niet alleen geschikt zijn voor de etalage van Athenaeum, maar ook voor de stationskiosk in Meppel.³³ Onder invloed van Spoor kwam er ook veel aandacht voor buitenlandse kunst en cultuur. Zo kreeg B.C. (Ben) van der Velden, die in oktober 1971 bij de kunstredactie kwam werken, ondanks het beperkte budget waarvan de redactie in de eerste jaren moest rondkomen, in zijn herinnering ruime mogelijkheden om te reizen.³⁴

Zelfwerkzaamheid

Poll was niet alleen doordrongen van de groeiende belangstelling voor een zich verbredend cultuuraanbod, maar voelde ook aan dat mensen er graag actief bij wilden worden betrokken. Met *cs* speelde hij in op wat hij de 'behoefte aan zelfwerkzaamheid' noemde. Zijn idee een jaarlijkse prijsvraag uit te schrijven voor een essay, kort verhaal, eenakter of gedicht zou in dat opzicht een groot succes worden. Een ander initiatief van Poll waarbij de abonnees van de krant betrokken werden, was de Huizinga-lezing.

In 1972 was het honderd jaar geleden dat Huizinga geboren werd. Samen met Spoor wist Poll de faculteit der letteren van de Leidse universiteit, waaraan Huizinga verbonden was geweest als hoogleraar algemene geschiedenis, te bewegen zijn nagedachtenis te eren met een naar hem te noemen, jaarlijks te organiseren lezing, waarvoor alle abonnees van *NRC Handelsblad* werden uitgenodigd.

De eerste Huizinga-lezing werd op 8 december 1972 door Rudy Kousbroek gehouden in de Pieterskerk te Leiden. Een gedeelte ervan stond de volgende dag in de krant met een foto van 'de overvolle Pieterskerk'. Kousbroek boog zich in de geest van Huizinga over een klassiek filosofisch thema, namelijk de verhouding tussen natuur en cultuur. Hij deed

een scherpe aanval op het denkbeeld dat het menselijk gedrag door de natuur gedetermineerd wordt. Dit denkbeeld was in zwang geraakt onder invloed van de ethologie, de studie naar diergedrag. Kousbroek fileerde in zijn lezing het ethologische gedachtegoed met onontkoombare logica en polemische humor. Zijn lezing resoneerde nog lange tijd in andere media.³⁵

De Huizinga-lezing werd een groot succes. Het was een typerend initiatief van Poll, die zijn ideeën over cultuurpolitiek vaak een concrete vorm wist te geven. Elk jaar zat de kerk weer vol met abonnees. Vaak deed de spreker, die beurtelings uit binnen- en buitenland afkomstig was, het nodige stof opdwarrelen, waardoor ook de krant van zich deed spreken. De Huizinga-lezing is wel de moeder van alle lezingen genoemd³⁶ en heeft navolging ondervonden van de Volkskrant, die in 1983 in samenwerking met de Rijksuniversiteit Groningen de Van der Leeuw-lezing begon.

Oorspronkelijk was de bedoeling om voor het cultureel supplement nog 'een betere, minder aanhangselachtige naam' te bedenken.³⁷ Maar met cs werd meteen al zo veel naam gemaakt dat het daarvan nooit meer zou komen. Het was gelukt, zoals Poll al voor het fusiebesluit genomen was voor ogen had gehad, om met een culturele bijlage 'de nieuwe gemeenschappelijke krant met één slag uit te tillen boven de omringende dagbladen'.³⁸ cs was een geslaagde nouveauté in de journalistiek, waarin op een bredere en meer gevarieerde manier aandacht aan kunst en cultuur besteed werd. Het was van begin af aan een podium voor auteurs van formaat. De toenmalige adjunct-hoofdredacteur Woltz, die verantwoordelijk was voor de bijlages van de fusiekrant, herinnert zich dat zijn teleurstelling over de ondergang van het Handelsblad werd getemperd door het succes van cs.³⁹ Marktonderzoek wees uit dat lezers van NRC Handelsblad verhoudingsgewijs veel waardering hadden voor cs.⁴⁰ Maar ook buiten de groep van abonnees ontmoette de bijlage waardering. Verkoopcijfers van cs, dat afzonderlijk verkrijgbaar was, zijn niet meer voorhanden, maar cultuurhistoricus Frank van Vree herinnert zich bijvoorbeeld dat cs in zijn studentenstad Groningen gretig aftrek vond. Zijn medestudenten en hij lazen de Volkskrant, maar kochten op vrijdag het Cultureel Supplement. De krant wist met cs dus een nieuwe doelgroep aan te spreken. Op dit punt werd meteen al bewezen dat de krant, zoals die met name Spoor voor ogen stond, bestaansrecht had.

Niet alleen *cs*, maar ook de andere wekelijkse bijlages beantwoordden al heel behoorlijk aan de formule: het Zaterdags Bijvoegsel en het nieuwe Sporttotaal. Sporttotaal verscheen voor het eerst met het vierde nummer van *NRC Handelsblad* op maandag 5 oktober 1970. Deze nieuwe bijlage kon gevuld worden dankzij de samenwerking met de actieve sportredactie van *De Tijd*. De redactionele beginselverklaring, die de van het *Handelsblad* afkomstige sportredacteur Siet IJdema schreef voor het eerste nummer, begon met de zin: 'Een goede krant vormt een afspiegeling van de samenleving.' Hier werd expliciet gebroken met het elitaire dedain dat de sportverslaggeving van de voorgangers lang bestempeld had. 'Het getuigde van veel aanzien,' aldus IJdema over sport, 'er met een tikje denigrerende toon over te spreken.' Maar voorbij was die tijd. Zes pagina's besteedde *NRC Handelsblad* op maandag aan sport in al haar facetten: van topsport, recreatie, lichamelijke opvoeding tot en met het bestuurlijke gekonkel in de sportbonden. Actieve journalistiek ging hier hand in hand met volledigheid. Alleen al uit de titel van de nieuwe bijlage sprak de hang naar volledigheid: *Sporttotaal*.

Jom Kipoer

Afgezien van de wekelijkse bijlages verdiende *NRC Handelsblad* het predikaat 'kwaliteitskrant' in de beginfase alleen op de buitenlandpagina's. In de andere delen van de dagkrant was de praktijk de eerste jaren nog ver van de theorie verwijderd. Dat de buitenlandredactie meteen na de fusie al goed functioneerde, was vooral te danken aan de regie en het vakmanschap van chef Jan Sampiemon.⁴¹ Sampiemon had aanzienlijke organisatorische kwaliteiten en daarnaast ook een neus voor nieuws. Salomon Bouman, die vanaf 1966 correspondent voor de krant in Israël was, herinnert zich dat Sampiemon hem drie dagen voor de Jom Kipoer-oorlog belde met de mededeling dat zij op de redactie buitenland aanwijzingen hadden dat er oorlog op komst was – of hij dat wilde natrekken. Bouman schreef toen nota bene een artikel waarin hij dat ontkrachtte. Toen de oorlog even later op 6 oktober 1973 uitbrak, realiseerde hij zich pas hoe goed Sampiemon geïnformeerd was.⁴²

De redactie buitenland was een gedisciplineerde deelredactie zonder grote kopstukken. Wel waren er enkele sterke correspondenten, die bijdroegen aan de kwaliteit van de buitenlandpagina's. Gedacht moet wor-

den aan met name Lachman in Washington en Van der Zee in Bonn. Spoor stond als hoofdredacteur vanaf het begin voor ogen het aantal correspondenten uit te breiden in tegenstelling tot wat de algemene trend was. Bij concurrenten als de Volkskrant, Trouw en de GPD werd het aantal vaste correspondenten juist ingekrompen. Men ging ervan uit dat de televisie, de telefoon en de telex de nieuwsfunctie van de correspondent uitholden. De trend was om een 'razende reporter' op een brandhaard of calamiteit af te sturen. Maar Spoor was er door zijn eigen jaren als correspondent in Bonn en Washington juist van overtuigd geraakt dat een journalist ter plaatse geworteld moest zijn om adequaat nieuws te kunnen garen.⁴³ Voorlopig was er echter geen geld voor een uitbreiding van het correspondentennet. Daarbij kwam dat in Londen, Brussel en Parijs nog de oude correspondenten van de NRC zaten, die meer als diplomaten functioneerden dan als de actieve nieuwsgaarders die de hoofdreactie er graag wilde hebben. Het wachten was op hun pensioen en op financieel betere tijden.

Obstakel

Waren de kernbegrippen uit de formule al min of meer van toepassing op de wekelijkse bijlages en de buitenlandpagina's, voor de rest van de krant gold dat zeker niet. Daar bestond een grote kloof tussen het hoofdredactionele ideaal en de redactionele realiteit. De redactie die vorm moest geven aan de kwaliteitskrant kende nog veel zwakke plekken. Omdat Pluygers had geweigerd disfunctionerende redacteurs te ontslaan, moest de hoofdredactie verder met enkele redacteurs die zij liever had ontslagen. Het ging om een aantal dure krachten, die alleen voor nederig werk inzetbaar waren. Sommigen van hen waren eerder een obstakel dan een hulp bij het realiseren van de nieuwe formule. Tegelijkertijd zochten verschillende talentvolle redacteurs hun heil elders. Dit betekende een aanmerkelijke aderlating voor de krant. Anticiperend op de fusie waren enkele sterke krachten van het Handelsblad al naar toonaangevende concurrenten overgestapt. Zo was buitenlandredacteur U.A.M. (Michael) Stein in de loop van 1970 naar Trouw gegaan. Ook na de totstandkoming van NRC Handelsblad verlieten verschillende goede redacteurs de krant. Verslaggever Hans Smits stapte in 1971 over naar VN en verslaggever Martin Schouten ging in hetzelfde jaar naar de Haagse Post. Schouten schreef over zijn vertrek in het jubileumboek van 1995: 'Toen Brugsma een half jaar [na de fusie] vroeg of ik bij HP wilde komen, zei ik twee keer ja: een keer midden in zijn vraag en nog eens nadat hij was uitgesproken.' Ook

Max van Rooy vertrok in 1971 naar HP, waar hem de functie van chef kunstredactie beloofd was.⁴⁴ Redacteuren van het Handelsblad die wel megingen naar Rotterdam graptten dat zij op het Centraal Station de metro namen en bij de tweede halte op de Westblaak weer boven de grond kwamen: meer hoefden zij van Rotterdam niet te zien.⁴⁵

Schoolmeester

De redactie kende niet alleen nogal wat zwakke plekken, over het algemeen waren de redacteuren ook onvoldoende getraind om te voldoen aan de eisen die aan de nieuwe krant werden gesteld, zoals die vervat waren in de kernbegrippen 'onafhankelijkheid', 'actieve journalistiek', 'volledigheid' en 'adequaat taalgebruik'. In het eindrapport van de centrale werkgroep werd in september 1970 de strijd aangekondigd tegen het ambtelijke en plechtstatige taalgebruik dat met name de NRC volgens het rapport nog kenmerkte. Een maand later, vlak na de fusie, constateerde Spoor dat het 'bij veel redacteuren mis is aan de journalistieke basis. Velen hebben geen notie van berichten en koppen maken'. Besloten werd dat Spoor elke middag een nabespreking zou gaan houden van de krant van de vorige dag. Als een schoolmeester wees hij tijdens deze dagelijkse sessie op alle fouten in de krant, die hij de avond tevoren thuis met een rood potlood had aangegeven.⁴⁶ Elke dag werd de redactie zo voorgehouden hoe de ideale krant er volgens Spoor uitzag. Verder werden in het kader van de noodzakelijke bijscholing van de redactie op technisch-journalistiek gebied twee documenten opgesteld. In 'Preambule', dat was geschreven naar aanleiding van de eerste huiveringwekkende ervaringen met de nieuwe krant, werd gewaarschuwd dat de krant niet moest lezen als 'een arrest van de Hoge Raad'. Alle saaiheid en gewichtigdoenerij moesten radicaal worden uitgebannen. Er moest meer aandacht besteed worden aan de 'technisch-journalistieke bewerking van de kopij', met name aan de koppen. Daartoe werd een tweede document opgesteld, 'Tien geboden'. Dit waren de regels voor het kernachtig verwoorden van het nieuws in de koppen en leads.⁴⁷

'Onze beginselen'

Ook de richtlijn van onafhankelijkheid die de nieuwe formule aan de redactie oplegde, vergde de nodige aanpassing. Het hoofdartikel in het eerste nummer, 'Onze beginselen', dat door Heldring geschreven was, verwoordde eloquent de liberale geesteshouding. Dat was er een van

verdraagzaamheid, van wantrouwen tegen in beginsel elke collectiviteit en van een kritisch volgen van het met de verzorgingsstaat samenhangende paternalisme. NRC Handelsblad zou zich hoeden voor verstarring en openstaan voor nieuwe ontwikkelingen en was daarom in principe niet gebonden 'aan enigerlei partij of factie'.

Ondertussen werd de parlementaire redactie nog bemand door dezelfde redacteuren als voor de fusie: Waanders van het Handelsblad en Numans van de NRC. Beiden waren lid van de VVD. Numans was bovendien redacteur van het VVD-blad *Liberaal Reveil*. De hoofdredactie stelde half november 1970 vast dat het niet gelukkig was dat de parlementaire redacteur van NRC Handelsblad zich zo duidelijk met de VVD identificeerde.⁴⁸ Hem werd gevraagd het werk voor *Liberaal Reveil* te staken. Per 15 mei 1971 werd Numans naar de redactie buitenland overgeplaatst. Ook Poll werd op de vingers getikt, omdat hij lid bleek te zijn van de presentatieraad van de PvdA, een orgaan dat de partij adviseerde op het gebied van de media. Vis was actief lid van D'66, maar dat werd geen probleem gevonden, aangezien hij niet naar buiten optrad. Stemadviezen werden niet meer uitgebracht, daar was de hoofdredactie het over eens, hoewel Hofland in de aanloop naar de verkiezingen van 28 april 1971 aangaf 'graag zijn afkeer van D'66 tot standpunt van de krant' te maken.⁴⁹

Anti-journalistieke passiviteit

Bij de redactie binnenland waren de problemen het grootst. Half augustus 1971 werd vastgesteld dat binnenland de minst functionerende deelredactie was.⁵⁰ Scheltes was na de fusie in eerste instantie aangesteld als chef binnenland, maar hij kon het niet aan. Vlak na de fusie klaagde hij al bij de hoofdredactie dat zijn deelredactie onderbezet was. Spoor stelde in reactie op het rapport van Scheltes vast dat zes man genoeg moest zijn; het probleem zat hem niet in het aantal, maar in de competenties van de redacteuren.⁵¹ Ook de situatie bij de Delta-redactie was problematisch. Daar was Emmy van Overeem de sterke kracht, maar zij zag geen mogelijkheden om met oudgediende Den Houter en ex-scheepvaartredacteur Van der Heijden, beiden afkomstig van de NRC, een behoorlijke stadspagina op te bouwen. De nieuwsdienst functioneerde ook al niet. Deze werd bezet door het van de NRC afkomstige duo Hijmans en Dokkum. De hardwerkende Hijmans was te weinig creatief voor de functie van chef nieuwsdienst. De kern van de problematiek in al deze deelredacties was het gebrek aan 'journalistiek benul', vooral bij de oudgedienden van de NRC.⁵² Van actieve journalistiek kon daardoor geen sprake zijn. Spoor

stelde begin 1971 dan ook dat de krant te weinig opende met eigen nieuws. De helft van de artikelen waarmee de voorpagina werd geopend, was afkomstig van de redactie buitenland⁵³; Sampiemon had altijd wel een goed artikel om mee te openen. De binnenlandpagina's stonden bol van het institutionele nieuws, dat ook nog weinig kernachtig werd gebracht. In de Tweede Kamer gestelde vragen werden, net als in de oude NRC, nog steeds vaak opgenomen.⁵⁴

Op de dagelijkse kunstpagina kwam men evenmin tot de verlangde actieve journalistiek en volledigheid. Ook hier zwaaide een van de NRC afkomstige redacteur, Dolf Meijerman, de scepter. De Amsterdamse verslaggever John Müller schreef een 'door verdriet ingegeven' memo over de dagelijkse kunstpagina. 'De anti-journalistieke passiviteit geeft de pagina een 65+ karakter', aldus Müller.⁵⁵ Volgens het rapport van de centrale werkgroep was het de bedoeling met deze pagina een compleet beeld van het kunstleven te geven door ook nieuwsberichten op te nemen en niet alleen recensies. Müller stelde vast dat andere kranten minder ruimte beschikbaar hadden voor kunst en toch meer nieuws brachten. Het ontbrak de Rotterdamse kunstredacteurs volgens hem aan nieuwsgierigheid. Naast Meijerman doelde Müller op de van de NRC afkomstige Kloppers en Van Eeten. Ook de nieuwe kunstredacteur Ben van der Velden, die in oktober 1971 bij de krant kwam werken, ergerde zich aan de instelling van Van Eeten, die coördinator van de dagelijkse kunstpagina was. Volgens Van der Velden had hij geen notie van nieuws en wilde hij alleen recensies opnemen op de dagelijkse kunstpagina. Tegen de Amsterdamse kunstredacteurs zei Van Eeten eens: 'Nu begrijp ik wat jullie met nieuws bedoelen: incidenten!'⁵⁶

Een geslaagd voorbeeld van actieve journalistiek, dat de moed erin hielp houden, was de klapper die Spoor en Van der Zee maakten toen zij op 31 oktober 1971 prins Bernhard interviewden. Koningin Juliana en haar echtgenoot waren net teruggekeerd van een staatsbezoek aan de Duitse Bondsrepubliek, waar het correspondent Van der Zee opgevallen was dat Bernhard er spraakmakende denkbeelden op na hield. Ze hadden het gesprek om de Rijksvoorlichtingsdienst heen geregeld met de particulier secretaris van de prins.⁵⁷ De prins liet zich tijdens het interview inderdaad enkele krasse uitspraken ontvallen. Hij vertelde Spoor en Van der Zee dat hij zich niet met de binnenlandse politiek bemoeide om zichzelf ergernis te besparen. Hij sprak zijn voorkeur uit voor een politiek systeem waarin de regering twee jaar lang met een volmacht van de Kamer regeerde zonder ergens over te worden lastiggevallen.⁵⁸ Spoor en Van der

Zee namen dit dynamiet expres niet op in de lead, aangezien die moest worden geautoriseerd. Desalniettemin veroorzaakte het interview een enorm tumult in het parlement en in de pers. Andere kranten namen het nieuws de volgende dag op de voorpagina over, inclusief reacties van de minister-president en andere vooraanstaande politici. Ook in de buitenlandse pers trok het interview de aandacht. De Rheinische Post opende onder de kop 'Prinz Bernhard schwer gerügt', de Frankfurter Allgemeine Zeitung bracht het ook op de voorpagina en in Engelse, Franse en Belgische kranten werd er eveneens aandacht aan besteed. NRC Handelsblad ging even voorop in de nieuwsvoorziening, zoals de formule van de krant het wilde.

De reorganisatie van 1971: Soetenhorst als de messias

Rob Soetenhorst (1933-2012).

Om de problemen op de redactie het hoofd te bieden, kwam de hoofdredactie begin 1971 tot een reorganisatieplan. De kern van dit plan was de redactie terug te brengen tot 81 man door onder meer vijf functies niet te vervullen. Met het geld dat hiermee bespaard werd, kon een dure kracht worden aangesteld, die een beslissende bijdrage moest leveren aan de verwezenlijking van de formule. Gezocht werd naar een ervaren en creatieve nieuwsman. Zoals Woltz eind oktober 1970 al vaststelde: 'Goede chef nieuwsdienst zou je moeten wegplukken bij een andere krant.'⁵⁹ Dat gebeurde: Rob Soetenhorst werd aangetrokken van het Leidsch Dagblad, waar hij hoofdredacteur was.

Spoor kende Soetenhorst van zijn tijd bij de GPD. Soetenhorst had vijf jaar bij de GPD gewerkt en er met succes een nieuwsdienst opgezet. Vóór zijn komst was de GPD niet meer dan een artikelenbank geweest. Soetenhorst had verbindingen gelegd tussen de individuele correspondenten van de GPD zoals Spoor. Hij had voor de uitwisseling van gegevens gezorgd waardoor men tot betere artikelen kwam. Hij had allerlei initiatieven gestimuleerd. Hij was het kloppend hart van de GPD geweest.

De hoofdredactie had hoge verwachtingen van Soetenhorst. In de notulen van de vergadering van 15 maart staat: 'Heldring gelooft in Soetenhorst.'⁶⁰ Soetenhorst vreesde dat NRC Handelsblad het niet zou redden. Maar het idee van een nationale krant en de samenwerking met Spoor sprak hem zo aan dat hij besloot op het verzoek in te gaan. Als de krant na drie jaar failliet zou zijn, hadden ze in elk geval een boel plezier gehad, was zijn gedachtegang.⁶¹

Onttroning

Behalve dat een vijftal functies niet zou worden vervuld, behelsde de reorganisatie veel heen en weer schuiven van redacteurs om de zwakke plekken op de redactie beter af te dekken. Zo kwam de oude rot Van Baarsel, die bij het Handelsblad chef redactie was geweest, naar Rotterdam om Scheltes te vervangen als chef binnenland. Dit was pijnlijk, aangezien Scheltes jarenlang de onbetwiste onderkoning van de NRC was geweest. Hij moest zich nu aan het herschrijven van grote stukken gaan wijden. Adjunct-hoofdredacteur Guise noemde de demotie in een brief aan Spoor 'bijzonder triest als verschijnsel van een personeelsbeleid dat jarenlang minder op kwaliteit dan op loyaliteit heeft gemikt'.⁶²

Hijmans moest als chef nieuwsdienst plaatsmaken voor Soetenhorst en volgde Joep Bik op als eindredacteur. Bik ging op zijn beurt naar de Haagse redactie. Dit pakte goed uit, want Hijmans ontpopte zich als een verdienstelijke eindredacteur en Bik maakte naam als politiek redacteur en commentator. De functie van de tweede man van de nieuwsdienst werd opgeheven en Dokkum ging naar de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ). Meijerman, die chef kunst geweest was bij de NRC en bij de fusie zijn domein al beperkt had zien worden tot de dagelijkse kunstpagina, werd nu ook daar verdreven. Müller volgde hem op vanuit Amsterdam en bleef van daaruit werken.⁶³ Meijerman vertrok naar het Rotterdamse museum het Schielandshuis. De reorganisatie van 1971 betekende de verdere onttroning van de Rotterdamse sleutelfiguren. Op de chef van de financieel-economische redactie, Berkhout, na was er nu geen sleutelpositie meer die nog werd ingenomen door een van de NRC afkomstige chef.

Breekpunt

Het fiat voor het reorganisatieplan had de hoofdredactie begin 1971 gekregen van directeur Stijkel. Na de 'Plasmolen-putsch' van 15 januari 1970 was Stijkels positie ernstig verzwakt, maar hij zou pas in juni 1972 definitief vertrekken. Stijkel was als directeur verantwoordelijk voor de titel NRC Handelsblad. Spoor was met zijn kandidaat voor de nieuwsdienst, Soetenhorst, bij Stijkel op gesprek geweest. Alles leek in kannen en kruiken, totdat Pluygers er lucht van kreeg. Pluygers werd er binnen Unitel, het samenwerkingsverband van de NDU met De Telegraaf, op aangesproken door Don de Koster. De Koster was zowel eigenaar en commissaris van De Telegraaf als van het Leidsch Dagblad. Als president-commissaris van Unitel was hij een belangrijk contact voor Pluygers. De Koster bleek verbolgen over het feit dat Soetenhorst van het Leidsch Dagblad dreigde te worden weggekocht door de NDU. Pluygers was gevoelig voor het beroep dat De Koster op hem deed deze transactie tegen te houden, al was het alleen maar omdat hij het onzinnig vond voor de verliesgevende krant een dergelijke dure kracht aan te nemen.

Toen Spoor in april 1971 op reis ging naar de Verenigde Staten, schreef hij een lange brief om de hoofdredactionele besognes over te dragen aan Guise, die zelf nog van vakantie moest terugkomen. Spoor schreef dat Pluygers 'een fit' had gekregen van de gedachte dat zo'n dure man zou worden benoemd. Hij was boos naar Stijkel gegaan, die meteen was te-

ruggekrabbeld. Spoor was woedend dat Pluygers de afspraak met Stijkel zomaar teruggedraaid had. 'Voor het eerst maakte ik me razend op Pluygers en riep: gvd ik heb er geen zin meer in.'⁶⁴

Spoor toonde zich in de brief diep verontwaardigd. De hoofdredactie had immers uit zichzelf besloten tot een sanering van de redactie om tot kwaliteitsverbetering te komen. Maar liefst vijf vacatures werden niet vervuld en twee afvloeiingen waren afgekondigd als begin van een reorganisatie die de redactie tot 81 man zou terugbrengen. Spoor schreef:

Hierover werden bindende afspraken gemaakt met het directielid dat onze krant als verantwoordelijkheid heeft. Banjert daar plotseling een andere directeur doorheen om het plan om te buigen naar bezuiniging tout court, dan betekent dit kwaliteitsvermindering. Bovendien is onze opzet van een voor de hele redactie inspirerende dan ineens omgebogen naar een volstrekt demoraliserende. Gaat dit zo verder dan moeten we maar naar de commissarissen, want neerleggen bij Pluygers' autoritaire visieloze optreden doe ik me niet. Dat Stijkel totaal is afgebrand is intussen overduidelijk. We maken met die man geen belangrijke afspraken meer.

Spoor liet Guise weten dat het voor hem om een 'breekpunt' ging. Als Pluygers de benoeming van Soetenhorst inderdaad zou tegenhouden, dan zou hij zich terugtrekken als hoofdredacteur. Hij besloot de brief met de verzuchting dat Pluygers niet voor niets 'tout court' wil bezuinigen – 'het gaat ons slecht', is zijn vaststelling, aldus Spoor.

Rel

Pluygers besloot uiteindelijk dat het Leidsch Dagblad een jaar de tijd moest krijgen om een nieuwe hoofdredacteur te vinden. Begin 1972 was de weg dus vrij voor de benoeming van Soetenhorst. Een complicerende factor was echter dat Soetenhorst in de tussentijd had bedacht dat hij niet alleen chef nieuwsdienst wilde worden, maar ook lid van de hoofdredactie; tenslotte was hij bij de redactie van het Leidsch Dagblad de hoogste in rang. De directie voelde er echter niets voor om Soetenhorst als adjunct-hoofdredacteur binnen te halen, aangezien er al twee adjuncten in de hoofdredactie zaten. Terwijl deze complicatie zich voordeed, vertrok Spoor naar Zuid-Afrika. In zijn afwezigheid hakte Momma, Stijkels opvolger als directeur, de knoop door en benoemde Soetenhorst tot adjunct-hoofdredacteur. Dat was in principe een besluit waar Spoor Momma dankbaar voor was, alleen had Spoor nog niet de kans gekregen de

adjuncts, Guise en Woltz, en de rest van de redactie erop voor te bereiden. Het plotseling genomen besluit overviel de redactie. Er ontstond kaabaal, dat in andere media werd opgevangen. Door de manier waarop de fusie en de vestigingsplaats van de krant van bovenaf opgelegd waren door de directie, was bij de redactie het verlangen naar inspraak aangewakkerd. Het kwam dan ook hard aan dat Soetenhorst zonder overleg was benoemd tot adjunct-hoofdredacteur, terwijl het algemeen gevoelen was dat de hoofdredactie moest inkrimpen, niet uitbreiden. Volgens Poll gingen er stemmen op in de redactie dat ook de hoofdredactie bij de reorganisatie moest worden betrokken.⁶⁵

Vanwege de rel die naar aanleiding van zijn benoeming was ontstaan, wilde Soetenhorst alleen nog komen als de redactie daarmee instemde. Tijdens een opgewonden vergadering van de voltallige redactie werd besloten dat een delegatie van de redactie een gesprek met Soetenhorst zou hebben. Dit was het startsein voor de oprichting van de redactieraad. De redactiecommissie, belangenbehartiger van individuele redacteuren, nam hiertoe het initiatief. Zo werd NRC Handelsbad de eerste krant die de inspraak van de redactie regelde met een in een redactiestatuut verankerde redactieraad. Het redactiestatuut zou pas op 1 januari 1977 officieel van kracht worden, maar de hoofdredactie erkende het meteen al in 1972.

Het gesprek met Soetenhorst was het eerste optreden van de redactieraad, die op 5 april 1972 gekozen was. De redactieraad adviseerde positief over de benoeming van Soetenhorst en organiseerde op 19 april een schriftelijke stemming onder alle redactieleden. Soetenhorst werd uiteindelijk met 39 stemmen voor en 17 tegen gekozen als adjunct-hoofdredacteur.⁶⁶ Voor Soetenhorst was het een lastige aanloop geweest naar NRC Handelsblad. Hij had alle commotie rond zijn benoeming niet leuk gevonden, maar haalde zijn hart op aan Joop van Tijn, die smalend in vn schreef dat ze bij NRC Handelsblad blij met hem mochten zijn.⁶⁷

Mengen Russen zich in actie tegen Luns?

Voorpagina van De Telegraaf op woensdag 19 januari 1972.

Uit de gang van zaken rond de benoeming van Soetenhorst bleek dat de hoofdredactie niet goed functioneerde. Heldring had de komst van Soetenhorst als adjunct-hoofdredacteur tamelijk plompverloren op de redactie aangekondigd, terwijl Spoor op reis was in Zuid-Afrika. Spoor had de redactie er eerst op willen voorbereiden. Er was onvoldoende afstemming tussen de drie hoofdredacteurs.

De constructie van een driedelige hoofdredactie had vanaf het begin problemen opgeleverd. Natuurlijk was er wel een taakverdeling. Spoor was de managing editor, Heldring schreef de hoofdartikelen en Hofland had de leiding over de Amsterdamse redactie. Maar ondanks deze taakverdeling ontbrak de centrale leiding. Woltz stelde begin januari 1971 een malaisestemming bij de krant vast. 'Drie verschillende leiders van de ochtendvergaderingen bevorderen de onzekerheid. De niet-efficiënte wijze van werken der hoofdredactie weerspiegelt zich.'⁶⁸ Een jaar later stelde Heldring 'dat de besluitvorming door de driekoppigheid van de hoofdredactie geremd wordt. Dit wrekt zich niet zozeer in het nemen van verkeerde beslissingen als wel in het niet-nemen van beslissingen.'⁶⁹ Naast de drie hoofdredacteurs waren er ook nog de twee adjunct-hoofdredacteurs. Guise was chef van de eind- en opmaakredactie en Woltz had de leiding over de supplementen. Redacteurs hadden dus met vijf verschillende leden van de hoofdredactie te maken en kregen regelmatig tegenstrijdige richtlijnen. Het eerste jaar van NRC Handelsblad werd gekenmerkt door veel personele strubbelingen, waarin het ontbreken van eenduidige leiding ten gevolge van de te grote hoofdredactie een duidelijke factor was.

Ook de geografische verspreiding van de redactie werkte verdeeldheid in de hand. Een substantieel deel van de redactie zat in Amsterdam: het grootste gedeelte van de kunstredactie, een gedeelte van de verslaggeverij, de redactie van het Zaterdags Bijvoegsel en de stadsredactie Amsterdam. Hofland had in naam de leiding over de Amsterdamse redactie, maar aangezien dit geen organische eenheid was, hield dit weinig in. 's Ochtends kon men op de Amsterdamse redactie meevergaderen via een vergadertelefoon, een piramideachtig toestel met een microfoon. 'Dan riep ik iets in het roostertje,' aldus Hofland, 'maar vanuit Amsterdam was de procesgang natuurlijk niet te volgen.'⁷⁰ Hij deed mee voor spek en bonen, vond hij zelf. Daar zat hij in het ontzielde Handelsbladgebouw, dat door zovelen van zijn redacteurs verlaten was. Andere re-

dacties – die van De Tijd en TROS – hadden een deel van de leegstaande kamers betrokken.

Mijn rijk ging ten onder. Ik maakte geen kans als hoofdredacteur te overleven. Het was oorlog, er werd aan de poten van mijn stoel gezaagd. Ik was zeer somber.

Het Handelsblad was een *reduit*, de vluchtschans, het binnenwerk waarop de verdedigers zich kunnen terugtrekken. De laatste strijdbaren bleven er met de moed der wanhoop en twijfelden of zij zich een weg zouden banen tussen de belegeraars of ter plekke ten onder zouden gaan.⁷¹

Hoe ironisch dit citaat ook moet worden opgevat, het maakt duidelijk dat Hofland de fusie in termen van strijd beleefde – een strijd die bij voorbaat verloren was. Hofland had zich altijd anders gedragen dan sommigen passend vonden voor een hoofdredacteur, maar na de fusie werd zijn gedrag ronduit fatalistisch.⁷² Heldring deed in januari 1972 de volgende constatering met betrekking tot hem:

Voor één der hoofdredacteurs is nooit een duidelijke taak gevonden. Men kan ook zeggen dat hij zo'n taak nooit zelf gevonden heeft of zelfs dat hij de hem opgedragen taken niet naar tevredenheid heeft vervuld. Dat is de redactie niet ontgaan, evenmin als de buitenwereld.⁷³

Het bovenstaande citaat is afkomstig uit een brief van Heldring voor directeur Pluygers. Heldring vond de situatie niet langer houdbaar en aangezien de directie geen initiatief nam, deed hij dat zelf. Op 14 december kondigde hij tijdens een bespreking van de hoofdredactie en de directie aan met een voorstel ter reorganisatie van de hoofdredactie te komen. Op 21 januari stelde hij Pluygers de brief met zijn voorstel ter hand.⁷⁴ Heldring nam aan dat Hofland niet goedschiks te bewegen zou zijn afstand te doen van het hoofdredacteurschap, maar dat hij daartoe wel bereid zou zijn als ook Heldring dat zou doen. Heldrings voorstel was dan ook dat Hofland en hij beiden zouden terugtreden als hoofdredacteur ten gunste van Spoor. Heldring verbond aan deze zelfopoffering wel twee eisen: hij wilde er financieel niet op achteruitgaan en hij wilde een bepaalde status krijgen die Hofland zou worden onthouden. Hij stelde zich voor als adviseur aan de hoofdredactie verbonden te blijven. Heldring had lang over zijn aanbod nagedacht, het zorgvuldig verwoord en met overwegingen en redenen omkleed. Pluygers liet hem echter diezelfde dag nog weten dat hij er niets in zag.⁷⁵ Hij vond het te duur. Instinctief

voelde Pluygers aan dat een goedkopere oplossing zich inmiddels had aangediend. Hofland was namelijk verzeild geraakt in een situatie waarin de twee 'fatsoenlijke' hoofdredacteuren volgens Pluygers nooit terecht zouden zijn gekomen.⁷⁶

De affaire-Oltmans

De avond voordat Pluygers de brief van Heldring kreeg, had hij tot zijn starre verbazing Hofland op de buis gezien tijdens een door de omstreken en excentrieke journalist Willem Oltmans georganiseerde persconferentie in Nieuwspoort. Hofland, die werd ingeleid als hoofdredacteur van *NRC Handelsblad*, zag er bleek uit en las van een papiertje een verklaring voor dat hij zich niet correct tegenover Oltmans had gedragen. Wat was er gebeurd?

Oltmans had op dinsdagavond 18 januari 1972 drie Russische diplomaten bij hem thuis uitgenodigd en vroeg daarbij ook een aantal Nederlandse collega's en vrienden. Ook Hofland en zijn echtgenote waren uitgenodigd. Oltmans en Hofland waren oude vrienden. Oltmans was getuige geweest bij het huwelijk van Hofland. Zij hadden samen op Nijenrode gezeten en Hofland had Oltmans in 1953 binnengehaald bij het *Handelsblad*.⁷⁷ Hier hield Oltmans het na een jaar voor gezien, omdat hij niet van het karige salaris kon rondkomen. Hij stapte over naar het persbureau United Press International, waar hij twee keer zoveel kon verdienen.⁷⁸ Vervolgens werd hij correspondent voor *De Telegraaf* in Rome. Daar interviewde hij in 1956 Soekarno, ondanks de instructie van de hoofdredacteur van *De Telegraaf* om de in Nederland gehate Indonesische president te mijden.⁷⁹ Oltmans maakte zich sterk voor de overdracht van Nieuw-Guinea en doorkruiste daarmee het intransigente beleid van de minister van Buitenlandse Zaken Joseph Luns. Luns zette Oltmans vervolgens de voet dwars in zijn beroepsuitoefening door de Nederlandse diplomatieke missies te instrueren hem geen persfaciliteiten meer te verlenen en elk contact met hem te mijden.⁸⁰ Toen Oltmans de Russische diplomaten thuis ontving, was hij dus al vijftien jaar verwickeld in een vete met Luns en andere vertegenwoordigers van de Nederlandse staat.

Hofland nam naar het feestje van Oltmans niet zijn vrouw mee, maar een vriendin, die weer een vriend bij zich had. Deze Peter Zonneveld was fotojournalist en medewerker van *De Telegraaf*. Hofland maakte hier tegenover Oltmans geen melding van. Hij introduceerde Zonneveld als een goede vriend en prees hem volgens de homofiele Oltmans aan als 'blond en aantrekkelijk'.⁸¹ Zonneveld maakte bij Oltmans thuis heimelijk foto's.

De volgende ochtend, woensdag 19 januari, opende De Telegraaf met een kop over vier kolommen: 'Mengen Russen zich in acties tegen Luns?' Een dag later pakte De Telegraaf groot uit op pagina 3 met een artikel en een foto waarop twee van de Sovjetdiplomaten en een andere gast zichtbaar waren. In de artikelen suggereerde De Telegraaf dat Oltmans onder één hoedje speelde met Moskou om Luns, die net begonnen was als secretaris-generaal van de NAVO, het functioneren onmogelijk te maken.

Oltmans diende een klacht in tegen De Telegraaf bij de Raad voor de Journalistiek en begon een proces wegens schending van de privacy tegen Zonneveld en Hofland. Hofland zag zich daardoor genooddaakt op de door Oltmans belegde persconferentie in Nieuwspoort de spijtbetui-
ging voor te lezen.

Hofland was er zo slecht aan toe – zijn vrouw dreigde met een scheiding, aangezien Oltmans haar op de hoogte had gebracht van de vriendin – dat Spoor hem wilde helpen. Hij liet op de voorpagina van 19 januari een dementi opnemen als reactie op het artikel in De Telegraaf. 'Sinds wanneer ontkennen we verhalen van De Telegraaf?' vroeg Heldring de volgende dag.⁸² Het was inderdaad een raar stukje. Pluygers had erover kunnen vallen, maar Pluygers las de krant volgens Spoor slecht en kreeg pas in de gaten wat er was gebeurd toen hij zijn hoofdredacteur Hofland op de televisie tijdens de persconferentie zijn excuses aan Oltmans zag aanbieden. Momma, die mededirecteur van Pluygers in de NDU was, herinnert zich nog hoe voldaan deze de volgende dag keek. Hij wreef zich in de handen: 'Dit kan niet. Nú moet hij weg!'⁸³

Televisiecriticus

Spoor wilde Hofland niet kwijt als redacteur en kreeg bij Pluygers gedaan dat hij Hofland alleen als hoofdredacteur zou ontslaan. Spoor is ervan overtuigd dat als hij het aan Pluygers en de commissarissen had overgelaten, Hofland van de krant weggestuurd zou zijn. Tenslotte had hij voor het oog van de natie zijn excuses aangeboden aan iemand die de commissarissen niet beter dan een boef vonden, terwijl hij daarbij ingeleid werd als hoofdredacteur van hun respectabele krant.⁸⁴

Hofland werd gedegradeerd van hoofdredacteur tot redacteur. Hij verloor daarmee ook zijn hoofdredacteurssalaris en deelde niet langer in de winst. Hem werd gevraagd over de televisie te gaan schrijven. Hofland ging naar eigen zeggen akkoord onder de voorwaarde dat zijn vaste aanstelling in een brief van de hoofdredactie bevestigd zou worden – 'die hang ik ingelijst boven de televisie'.⁸⁵

Hofland maakte iets moois van zijn televisierubriek. Eindelijk deed hij weer voor de krant waar hij goed in was: schrijven. Het televisiecircuit bracht daarbij een nieuw perspectief. Hij werd redacteur van Markant, een serie televisieportretten van oude mensen die een vooraanstaande functie vervuld hadden. Zo werd hij naast journalist programmamaker. Voor de VPRO maakte hij in 1974 samen met Hans Keller en Hans Verhagen een grensverleggende historische documentaire over de Tweede Wereldoorlog, *Vastberaden, maar soepel en met mate*. Daarnaast begon hij steeds meer columns te schrijven. Ook in de Haagse Post kreeg hij een column. Tot zijn ongenoegen liet Pluygers hem het honorarium in de kas van de NDU storten. Voor de eigen krant pakte hij in 1975 de ‘Overpeinzingen’ van Montag weer op, die hij eind jaren zestig was begonnen en waarvan hij in 2009 de vijftienhonderste publiceerde. Spoor had het grootste gelijk hem te willen houden: Hofland was als columnist en essayist van grote waarde voor de krant en zou dat blijven, lang nadat Spoor zelf de krant had verlaten. De status van Hofland zou aan het eind van het millennium, toen hij werd verkozen tot Journalist van de Eeuw, haast mythische proporties krijgen.

Modieuze linksigheid

Niet lang na de deconfiture van Hofland, in februari 1972, kreeg Heldring het aanbod om secretaris-generaal van het Genootschap voor Internationale Zaken te worden, toen nog een instituut met een eigen gebouw in Den Haag. Dit was voor Heldring de ‘ideale oplossing’.⁸⁶ Want ook al zat Hofland nu niet meer in de hoofdredactie, Heldring zag toch problemen opdoemen. Hij vermoedde dat Spoor niet zo heel lang meer de fysiek zware taak van managing editor wilde uitoefenen en de ambitie had om zich met de politiek-inhoudelijke lijn van de krant te bemoeien. Maar Heldring zag niet voor zich hoe zij zich beiden met de hoofdartikelen zouden kunnen bezighouden, terwijl hun visie op de internationale politiek verschild. Zelf was Heldring een ouderwets Atlanticus; Spoor daarentegen had ernstige bezwaren tegen de vs vanwege de Vietnamoorlog. Naast Heldrings zorgen over zigzaggende hoofdartikelen speelde ook het gevoel mee minder thuis te zijn bij de krant na de fusie; Heldring had genoeg van de ‘modieuze linksigheid’ van de Amsterdamse journalisten.⁸⁷

Misschien zag Heldring ook in dat Spoor geschikt was dan hijzelf als hoofdredacteur, en niet alleen omdat hij veertien jaar jonger was. Heldring vond het moeilijk om de verantwoordelijkheid voor de krant te dragen, terwijl hij geen proeven meer kon lezen. Vroeger gaf een hoofd-

redacteur zijn fiat door een proef van een pagina te ondertekenen. Na de fusie werd er alleen van de voorpagina nog een proef gemaakt. Spoor keek daar heel anders tegenaan. Hij ging ervan uit dat je mensen aannam en trainde om de verantwoordelijkheid voor hun eigen stukken te kunnen nemen en je te raadplegen bij problemen. De manier waarop Heldring het hoofdredacteurschap uitoefende, met een directe in plaats van een afgeleide verantwoordelijkheid voor de inhoud van de krant, paste niet meer bij de tijd.

Redacteur Ben van der Velden herinnert zich nog hoe verbaasd hij was toen hij een brief van Heldring ontving waarin deze uitgebreid rekenschap aflegde voor het inkorten van zijn interview met de Zuid-Afrikaanse politicus en architect van de apartheid, Hendrik Verwoert. 'Mij is vanochtend de niet benijdenswaardige taak toegevallen uw interview met Verwoert, dat te lang was uitgevallen, te besnoeien. Ik wil hierover graag verantwoording tegenover u afleggen,' luidden de eerste zinnen van dit epistel.⁸⁸ Voor een moderne hoofdredacteur zou het allengs moeilijker worden dit soort tijdrovende brieven te schrijven, aangezien de krant substantieel dikker en de productietijd dus navenant korter werd.

Heldring verliet de krant op 31 juli 1972, maar hij zette zijn populaire rubriek 'Dezer dagen' voort, zoals de dag dat hij afscheid nam nadrukkelijk in de krant stond aangekondigd, en dat zou hij tot april 2012 blijven doen.

Spoor als hoofdredacteur

Spoor bleef over als enig hoofdredacteur van een krant die steeds verder afkalfde. De directie had de hoofdredactie drie jaar zonder ingrepen gegarandeerd en aan het eind van die termijn ging het er dus om spannen. Kuitenbrouwer herinnert zich dat hij zenuwachtig begon te worden.⁸⁹ 1973 was het moeilijkste jaar: de abonneestand zakte verder in en kwam volgens de kale cijfers, waarin de losse verkoop en proefabonnementen niet meetelden, zelfs onder de 80.000.⁹⁰

In deze situatie kwam het hard aan toen politiek redacteur Jan Vis, een van de sterren van de krant, plotseling aankondigde per april 1973 te vertrekken. Hij werd lector in de rechtsgeleerdheid in Groningen. Zijn vertrek werd als deloyaal ervaren. Hij had de gelegenheid gekregen rechten te studeren; collega's hadden vaak zijn diensten moeten overnemen. Spoor was in de veronderstelling geweest dat zijn studie de krant ten goede zou komen en voelde zich bedrogen. De onvrede was zo groot dat het afscheid niet gevierd werd. Verraad werd het zelfs genoemd om de krant

op dit dieptepunt te verlaten. Zo existentieel werd de situatie waarin de krant zich bevond dus beleefd.

De redactie kon zich optrekken aan Spoor. Hij bleef optimistisch, hoe slecht de resultaten ook waren. 'Het verlies is minder dan vorig jaar,' zei hij dan volgens Soetenhorst, die aanvankelijk een onverbeterlijk optimist in Spoor zag, maar achteraf gezien begreep dat het een reële inschatting was geweest.⁹¹ Spoor ging met een soeverein gezicht langs de afgrond. Hij belastte de redacteuren niet met marktonderzoeken en resultaten. 'Maken jullie nou maar die krant,' hield hij hun volgens Kuitenbrouwer voor.⁹² Hij had een fundamenteel vertrouwen in het bestaansrecht van de krant zoals hij die voor zich zag. Soetenhorst zei: 'Spoor was de ziel van de krant; hem stond precies voor ogen wat NRC Handelsblad moest worden.'⁹³ Spoor inspireerde. Hij was ontwikkeld en belezen, wat hem gezag gaf bij redacteuren. Maar Spoor was niet alleen erudiet; hij was ook een man van de wereld. Hij schiep een klimaat van internationale allure en intellectuele vrijheid, zoals zijn opvolger Woltz het bij zijn afscheid zou verwoorden. Hij was charmant en charismatisch en 'fenomenaal in het leggen van contacten'.⁹⁴ In zijn Haagse huis aan de Laan Copes nodigde hij allerlei interessante en belangrijke mensen uit. Simon Rozendaal, een jonge Delftse ingenieur die in 1977 voor de krant kwam werken, herinnert zich de in zwart en wit gestoken dames van de catering; oud-redacteur Bik de boeken die op de salontafel lagen, 'van het soort dat je gelezen moet hebben'.⁹⁵ Spoor stelde zijn redacteuren op deze ontvangsten voor aan captains of industry, wetenschappers en kunstenaars. Ook bijeenkomsten van de redactie vonden regelmatig bij Spoor thuis plaats. De Haagse redactie lunchte elke maandag op de Laan Copes.

Spoor leidde op afstand – in de 'remote control', zoals Woltz dat treffend uitdrukte.⁹⁶ Ook onder Spoor genoot de individuele redacteur grote autonomie. Tegen Sampiemon zei Spoor eens over een redacteur: 'Al wil hij op zijn handen door de Kalverstraat om het stuk te schrijven, laat hem, zolang hij met een goed stuk komt'.⁹⁷ Wel bewaakte Spoor de formule van de krant en kon hij scherp optreden als de opstelling van een redacteur daartegen indruiste. Ook Bik benadrukte dat Spoor een duidelijk concept van de krant in zijn hoofd had. 'Daarin kon hij zich hard opstellen, hoe aimabel hij ook was'.⁹⁸ Volgens Kuitenbrouwer was de grote verdienste van Spoor een formule van verdraagzaamheid zonder beginselloosheid.⁹⁹

Stond Spoor met zijn liberaal leiderschap in de traditie van zijn voorgangers bij de NRC en het Handelsblad, er was een aantal beslissende

punten waarin hij van vorige hoofdredacteuren afweek. Hij had het strategische inzicht dat Hofland ontbeerde; hij had de duidelijke journalistieke conceptie die bij Steketee ontbrak. Een echte manager was ook hij niet, maar anders dan Stempels had Spoor geen enkele moeite met delegeren. De dagelijkse leiding over de krant liet hij dan ook meer en meer over aan adjunct-hoofdredacteur Guise.

Vrijheid en vriendschappelijkheid

Als Spoor de ziel van de krant was, dan was Guise de motor. Guise was een harde werker. Bij de NRC was hij vanaf 1968 ook al de centrale figuur in de productie van de krant geweest. Hij was intelligent en toegewijd, enigszins prozaïsch en provinciaal, wat in combinatie met de kunstminnende en kosmopolitische Spoor geen enkel bezwaar was. Guise had een zware taak, want hij combineerde het eigenlijke maken van de krant met de bedrijfsbesognes, het gesteggel over het budget met de directie en de personeelszaken. Guise nam de muizenissen over die Spoor niet aan zijn hoofd wilde hebben, opdat deze zich aan 'de politieke, geestelijke en journalistieke lijn van de krant' kon wijden.¹⁰⁰

Op de redactie waren er wel bezwaren tegen de taakverdeling tussen Spoor en Guise, omdat men Spoor te veel afwezig vond. De redactieraad wilde een hoofdredacteur die 'spin in het web' was, 'toegankelijk voor iedere redacteur'. Men vond het 'nut van buitenlandse reizen en van afspraken overdag in Amsterdam en Den Haag' niet 'opwegen tegen de nadelen van een veel voorkomende afwezigheid in het redactionele centrum van de krant'. Maar in hetzelfde memorandum werd ook gesteld: 'bij alle kritiek is het goed nog eens vast te leggen, dat de sfeer van vrijheid en vriendschappelijkheid, die nu over het algemeen de relaties tussen hoofdredactie en redacteuren kenmerkt, de kracht van de krant uitmaakt'.¹⁰¹ Stadsverslaggeefster Lisette Lewin had dan ook spijt als haren op haar hoofd, nadat zij in 1977 was overgestapt naar het 'illustere' Vrij Nederland. Jarenlang zou zij heimwee houden naar NRC Handelsblad, waar zij zich thuis had gevoeld als bij een familie. 'Tegenover de buitenwereld nam André Spoor het steevast voor je op als je werd aangevallen. Als er onvrede was, merkte je dat uitsluitend intern. Naar de buitenwereld was de hoofdredactie solidair.'¹⁰² Koos Metselaar, die in 1974 van het Leidsch Dagblad kwam, was getroffen door de sfeer van openheid en tolerantie die bij NRC Handelsblad heerste. 'Discussies werden niet op de persoon, maar op een zakelijke manier gevoerd'.¹⁰³

Het ontslag van De Kool en de komst van Endt

De redactiezaal van NRC Handelsblad.

In het eindrapport van de centrale werkgroep werd gesteld dat het streven naar volledigheid niet alleen een kwantitatieve zaak was. Bedoeld werd dat voortdurend ingespeeld moest worden op nieuwe ontwikkelingen. De krant moest een reflectie zijn van het maatschappelijke gebeuren. Precies dat wat de NRC in de jaren zestig niet was geweest. Er waren twee rubrieken waar dit streven naar volledigheid op grote problemen stuitte: bij economie en bij wetenschappen. Ten eerste was er het aloude probleem van de financieel-economische rubriek. Blokker had in 1966 bij het Handelsblad met zijn commissie al aangekaart dat de technisch-financiële rubriek moest worden verbreed tot een economische rubriek in ruime zin. In navolging van het Thompson-rapport had Spoor voorgesteld de financiële pagina's om te vormen tot een apart katern, een idee dat in 1969 door het Algemeen Handelsblad ten uitvoer was gebracht en door de fusiekrant was overgenomen. Maar ook in dit Tweede Katern was er nog een overwicht aan financieel-economisch nieuws ten koste van maatschappelijke onderwerpen. In het rapport dat over het katern gemaakt werd ten behoeve van de centrale werkgroep werd over een noodzakelijke 'accentverschuiving' gesproken. Onderwerpen als milieubescherming, personeelsbeleid, consumentenbelangen en het woningprobleem moesten voortaan aan de orde komen. Ook moest er meer aandacht komen voor de buitenlandse economie.¹⁰⁴ Deze brede opvatting van economie betekende dat zowat alle deelredacties voor het Tweede Katern konden schrijven, maar de meeste artikelen werden natuurlijk toch nog door de redactie financiën en economie geleverd. Net als de redactie binnenland bleef deze deelredactie achter bij de verwezenlijking van de formule wat actieve journalistiek en volledigheid betrof. De oliecrisis van 1973 werd bijvoorbeeld door de redactie buitenland verslagen.

De scepter over de financieel-economische redactie werd gezwaaid door Boris Berkhout, de enig overgebleven NRC-chef. Hij was in 1960 bij de beursredactie van het Handelsblad begonnen, naar de NRC overgestapt en daar in 1969 tot chef benoemd. De hoofdredactie achtte deze specialist beter geschikt als commentator en wilde hem als chef vervangen door een journalist met grotere verslaggeverskwaliteiten. Begin januari 1974 besloot de hoofdredactie per 1 maart van dat jaar Friso Endt te benoemen tot chef Mens en Bedrijf, zoals het katern in januari 1971 herdoopt was. Endt had naam gemaakt bij Het Parool met geruchtmakende reportages over prins Bernhard. De redactie financiën en economie kwam echter in

opstand tegen zijn benoeming. Zij wilde haar eigen chef niet kwijt en had 'onoverkomelijke bezwaren' tegen Endt, wiens deskundigheid op dit specifieke terrein zij onvoldoende achtte.¹⁰⁵ De redactieraad had zich op 7 januari al akkoord verklaard met de chefswisseling, maar werd op 14 januari in een plenaire redactievergadering teruggefloten. De gemoederen op de redactie waren des te meer verhit geraakt, daar tegelijkertijd bekend was geworden dat de hoofdredactie wetenschapsredacteur De Kool, die al zeventien jaar voor de krant werkte, ging ontslaan.

Wetenschap was het tweede terrein waarop de hoofdredactie een taaie strijd leverde om tot de noodzakelijk geachte verbreding te komen. Daar moesten voortaan ook de sociale en geesteswetenschappen aan bod komen. Dit vergde een omslag van Arie de Kool, die als wetenschapsredacteur van de NRC gewend was geweest een sterk op de exacte wetenschappen gerichte rubriek te maken. Woltz was als adjunct-hoofdredacteur onder meer verantwoordelijk voor het Zaterdags Bijvoegsel, waarin ook de wetenschapspagina stond. Ten aanzien van deze pagina stelde hij een aantal dagen na de fusie al wrevelig vast: 'De Kool moet ophouden met het overschrijven uit Science en Nature.'¹⁰⁶ Het was de bedoeling dat de rubriek een overzicht ging bieden van de nieuwste ontwikkelingen en resultaten uit de wetenschap in de meest brede zin. Daartoe moest De Kool een netwerk van medewerkers opzetten. Met zijn eigen column was de hoofdredactie niet erg ingenomen. In juni 1973 was het geduld van de hoofdredactie op. Guise en Woltz zouden op strenge toon met De Kool gaan praten. 'Resultaat in drie maanden noodzakelijk, anders heffen we functie op,' aldus het besluitenlijstje van de hoofdredactie.¹⁰⁷ Het opheffen van de functie was de makkelijkste manier om van De Kool af te komen. In december 1973 nam de hoofdredactie inderdaad het besluit de functie op te heffen en De Kool te ontslaan.

Zowel de redactiecommissie als de redactieraad kwam voor De Kool in het geweer. Het belangrijkste argument dat zij in stelling brachten, was dat de hoofdredactie niet uit eigen beweging tot opheffing van zijn functie had mogen overgaan. Voor een dergelijke wijziging in de structuur van de redactie had de hoofdredactie in overleg moeten treden met de redactieraad.¹⁰⁸ De hoofdredactie legde zich neer bij deze interpretatie van het redactiestatuut en trok het ontslag van De Kool in. Wat de benoeming van Endt betrof, trok de hoofdredactie wel aan het langste eind. De redactieraad had zijn mandaat teruggegeven naar aanleiding van de oproep van de redactievergadering zich te verzetten tegen de benoeming van Endt. De nieuwgekozen redactieraad oordeelde echter op grond van het redactiestatuut dat een deelredactie geen vetorecht toekwam bij een chefsbenoeming.¹⁰⁹

De Kool kon blijven en Endt kon komen. Beide kwesties waren voor de redactie een vormende ervaring. Duidelijk was geworden hoe het statuut moest worden uitgelegd en gebleken was dat de hoofdredactie zich eraan gebonden voelde. De Kool verliet de krant in 1975 uit eigen beweging. In dat jaar ging ook de redacteur onderwijs J.W.M. van Spaandonk met pensioen. Van Spaandonk was deskundig en werd gewaardeerd, maar zijn opvatting van onderwijs werd wel als gedateerd en eenzijdig gezien.¹¹⁰ Zijn pensioen en het vertrek van De Kool gaven de gelegenheid aan Ed Boer en de jonge Delftse ingenieur Simon Rozendaal om een nieuwe, brede invulling te geven aan wetenschap en onderwijs, die uiteindelijk ook in een eigen katern zouden worden ondergebracht.

9.8

Voorbij het dieptepunt

Een volle Pieterskerk bij de Huizinga-lezing van 1982.

Midden jaren zeventig begon de krant aan het ideaal van Spoor te beantwoorden. In april 1975 kwam een einde aan de door hem gehate stadspagina. Het nieuws uit Amsterdam en dat uit Rotterdam en Den Haag werd samengevoegd. Niet langer bepaalde het belang van de regio de invulling van deze pagina; het regionale nieuws werd nu beoordeeld naar dezelfde normen als het nieuws voor de binnenlandrubriek. Spoor kon eindelijk een landelijke krant maken. Ook op andere punten was de formule steeds duidelijker in de krant te herkennen. Met Friso Endt had de krant 'een van de beste verslaggevers' uit de Nederlandse journalistiek binnengehaald bij Mens & Bedrijf, zoals Spoor in 1979 vaststelde.¹¹¹ De leidinggevende taak lag Endt niet zo goed, maar wat actieve journalistiek was begreep hij des te beter. Hij schreef veel grote stukken voor de krant, die vaak in de internationale pers werden aangehaald: over de wereldhandel in Russische olie, over de Slavenburg-affaire, over Bernhard, 'de Business Prince'.

Ondertussen gaf ook Soetenhorst als adjunct-hoofdredacteur, chef nieuwsdienst en hoofd van de verslaggeverij invulling aan het begrip 'actieve journalistiek'. Soetenhorst was een journalist pur sang. Hij haalde overal nieuws uit. Vis, die Soetenhorst net als Spoor had meegemaakt bij de GPD, typeerde hem als 'creatief en stimulerend, een echte krantenman'.¹¹² Ook een jonge journalist als Simon Rozendaal beschreef Soetenhorst als iemand die hem stimuleerde en steunde.¹¹³ Maar minder getalenteerde journalisten konden eveneens rekenen op Soetenhorst, die 'het stimuleren van onmachtige en onwillige redacteurs' als deel van zijn functie zag. Een van hen was Ton Kloppers, die in 1971 op de verslaggeverij was ondergebracht. Kloppers werkte vanaf 1946 bij de NRC en had twee romans geschreven. Hij kon schrijven, maar begreep niets van nieuws. Soetenhorst, die met oog voor ieders beperkingen het maximale uit zijn ploeg probeerde te halen, stuurde Kloppers omstreeks 1973 naar de Oosterschelde. Niet om reacties te vragen op de afdamming, want daar was hij niet geschikt voor. Soetenhorst stuurde hem langs de oevers van de Oosterschelde om het landschap te beschrijven, zoals het er toen nog uitzag en zoals het er wellicht snel niet meer uit zou zien. Soetenhorst herinnerde zich in 2003 nog hoe hij met Kloppers voor de kaart van Nederland had gestaan. Hij had hem helemaal moeten voorkauwen naar welk station hij de trein moest nemen, om daar vervolgens een fiets te huren en hoe hij dan moest fietsen. Maar Kloppers ging en kwam enthousiast terug.¹¹⁴

Soetenhorst bracht het beste in redacteurs naar boven. Toen Max Paumen, de correspondent voor Zuid-Nederland, drie stakingsberichten gemaakt had, zei Soetenhorst tegen hem: 'En nu schrijf je de opening voor het Zaterdags Bijvoegsel.' Paumen schrok daar in eerste instantie voor terug, omdat hij niet een van de gevestigde grotestukkerschrijvers was. Maar Soetenhorst hield aan: 'Je weet er nu zoveel vanaf.' De nieuwe chef van het Zaterdags Bijvoegsel, mr. M.E. (Marc) Chavannes, die in september 1973 bij de krant was komen werken en vanaf maart 1974 de boel bij het bijvoegsel ging opschudden, stond ook open voor dat soort initiatieven. Paumen ontwikkelde zich tot een van de beste verslaggevers van de krant. Zijn reportages kenmerkten zich door een bijzondere belangstelling voor de mens achter het nieuws: vissers, varkensboeren, vrachtautochauffeurs, fabrieksarbeiders, mijnwerkers en de leiders van de katholieke kerk – allemaal kwamen zij aan het woord in Paumens reportages. Zijn 'prachtige mensentaal' en zijn onvermoeibaar doortikken maakte Limburg en Noord-Brabant tot oververtegenwoordigde provincies in NRC Handelsblad.¹¹⁵

URENCO

Langzaam maar zeker ontstond er een mentaliteitsverandering op de redactie. De tijd dat nieuws zich beperkte tot wat het ANP aanbood, was ook op de Witte de Withstraat voorbij. Actieve journalistiek begon de norm te worden. Journalisten hingen aan de telefoon en trokken eropuit. Toen op 2 december 1975 militante Molukse jongeren bij Wijster in Drenthe een trein kaapten, werd op initiatief van Guise meteen een team geformeerd. Jan Sampiemon, normaliter chef buitenland, fungeerde als ankerman. Anderen gingen op onderzoek uit en meldden bij Sampiemon wat zij te weten waren gekomen. Vooral dankzij het nieuws dat Ben van der Velden – officieel kunstredacteur – wist te vergaren, leidden de inspanningen van het groepje al snel tot een groot openingsartikel. Van der Velden had namelijk gehoord en bevestigd gekregen van Toos Faber, voorlichter van het ministerie van Justitie, dat de treinkaping in verband stond met de bezetting van de Indonesische ambassade, die van 4 tot 19 december duurde. Zijn informante nam haar woorden echter terug toen er heibel over ontstond. Volgens Van der Velden belde zelfs de hoogste ambtenaar van Justitie Spoor op in een vergeefse poging publicatie van het artikel tegen te houden. Het gelegenheidsgroepje bleef zich nog enige tijd met de Molukse kwestie bezighouden. Niet lang daarna werden Sampiemon en Van der Velden door Guise gevraagd om zich in de Lock-

heid-affaire vast te bijten. Het waren de vroegste voorbeelden van onderzoeksjournalistiek bij NRC Handelsblad.

Niet alleen was er tegen het midden van de jaren zeventig sprake van actieve journalistiek bij NRC Handelsblad, ook op andere punten beantwoordde de krant steeds beter aan de formule. Zo werd met een verbreding van de politieke journalistiek invulling gegeven aan het voor de formule centrale begrip van volledigheid. In Den Haag, eens het exclusieve domein van de parlementaire redactie, was in 1969 al een politieke redactie gevestigd. Na de fusie werd er ook een departementale redacteur (Marius Veersema), een diplomatieke redacteur (P.A. van Gastel) en een sociaal-economische redacteur (Ton van Zweeden) gestationeerd, en een redacteur die al deze verschillende cellen van de Haagse redactie ging coördineren: Ed Boer. In 1973 werd de departementale redactie uitgebreid met de komst van Marjanke Spanjer. Later volgden Frits Groeneveld en Koos Metselaar.

De uitbreiding van de Haagse redactie betekende dat aan de bij de fusie geformuleerde voorwaarde van volledigheid steeds beter kon worden voldaan. De aanstelling van departementaal redacteurs sloot aan bij de ontwikkeling dat belangrijke besluiten steeds minder tijdens het overleg in de Tweede Kamer werden genomen, maar al in een eerder stadium tot stand kwamen, op de departementen. Daarmee was ook de aandacht van de journalistiek verschoven van de parlementaire beraadslaging naar de ambtelijke beleidsvoorbereiding. Op de redactie in Den Haag ploos men de 'witte stukken' van de departementen na op losse draadjes waaraan soms een verhaal vast bleek te zitten. Zo vond Theo Westerwoudt tijdens het kabinet-Den Uyl in de begroting van het ministerie van Economische Zaken een aanwijzing voor de levering van verrijkt uranium aan Brazilië. Na publicatie van zijn artikel moesten de ministers Lubbers en Van der Stoep zich in de Kamer verantwoorden.¹¹⁶ Begin 1979 zou diplomatiek redacteur dr. A.F.E. (An) Salomonson de krant een nog veel grotere primeur bezorgen met betrekking tot URENCO. Zij ontdekte dat de Pakistaanse geleerde Khan tijdens zijn verblijf bij URENCO gespioneerd had en met de kennis van het zogenaamde Kistemaker-procedé de productie van de atoombom in Pakistan mogelijk maakte.¹¹⁷

Voor Pim Waanders, die na het vertrek van Numans naar de redactie buitenland in 1971 als enige parlementair redacteur overbleef, betekende de gestage uitbreiding van de Haagse redactie een steeds verdere uitolling van zijn werk. Waanders, die zijn vak opvatte zoals Stempels dat

in zijn glorie-dagen had gedaan, zat altijd op de tribune te luisteren naar de debatten in de Tweede Kamer. Naar zijn mening behoorde alles wat zich in de Kamer voordeed tot het terrein van de parlementaire redacteur. Maar zoals hij eerder had moeten dulden dat de politieke redacteurs het partijpolitieke aspect van de berichtgeving voor hun rekening gingen nemen, zo zag hij nu machteloos toe hoe met de komst van steeds meer departementale redacteurs zijn terrein werd verkaveld. Als parlementair redacteur van de oude stempel paste Waanders niet in de tijd-geest van de jaren zeventig, waarin feiten niet meer geleerd hoefden te worden en het parlement aan gezag had ingeboet. Hij belandde in de Haagse redactie steeds meer op een zijspoor en voelde zich miskend. Totdat Soetenhorst in 1975 bedacht dat Waanders zijn eigen rubriek moest krijgen.¹¹⁸ Soetenhorst zag hoe waardevol zijn kennis van de parlementaire geschiedenis voor de krant kon zijn. Met de rubriek van Waanders herleefde het parlementaire overzicht dat de NRC altijd gekend had. De rubriek droeg geen naam en ging niet zoals de overige columns in de krant vergezeld van een fotootje, maar enkel van de woorden 'door onze parlementaire redacteur Mr. B.C.L. Waanders'. Waanders zou de rubriek tot zijn pensioen in 1991 blijven schrijven. Zijn rubriek werd door een bepaalde groep in de politiek ingewijde of geïnteresseerde abonnees zeer gewaardeerd. John Jansen van Galen sprak van 'mijn lievelingsrubriek in NRC Handelsblad'.¹¹⁹ PvdA-prominent Ed van Thijn vertelde Soetenhorst dat hij de krant altijd opensloeg bij de rubriek van Waanders. De mening van Waanders was niet het zoveelste meninkje, maar stoelde op kennis. Toen het kabinet-Van Agt I (CDA/VVD) eind 1977 aantrad, riepen allerlei commentatoren dat het geen lang leven beschoren kon zijn vanwege de krappe meerderheid waarop het steunde. Maar Waanders schreef dat de parlementaire geschiedenis had geleerd dat coalities met een krappe meerderheid, waaraan dus ook weinig partijen deelnamen, stabielere waren dan die met een ruime meerderheid, waaraan meer partijen deelnamen. Het kabinet zou de gehele parlementaire termijn aanblijven. De functie van de parlementaire redacteur mocht dan gemarginaliseerd zijn, in de marge kwam Waanders tot een waardevolle bijdrage aan de volledigheid waarnaar NRC Handelsblad streefde.

Clitoris

Wilde NRC Handelsblad 'een reflectie van het maatschappelijke gebeuren' zijn, zoals de voorwaarde 'volledigheid' in het eindrapport van de centrale werkgroep werd uitgelegd, dan moest ook de emancipatie van de vrouw

tot uitdrukking komen in de krant. Het Handelsblad had een vrouwenpagina gehad, maar die werd na de fusie afgeschaft. De vrouwelijke redacteurs waren tegen een speciale vrouwenpagina, want de krant in zijn geheel was ook voor de vrouw,¹²⁰ of zou dat moeten zijn. In de ervaring van redactrice Emmy van Overeem was de krant geheel op mannen gericht. Mannen selecteerden het nieuws. Wat voor vrouwen interessant was, haalde volgens haar de krant niet.¹²¹ Van Overeem was actief in de vrouwenstrijd en kon haar verhalen daarover nergens in de krant kwijt. Toen zij Spoor in 1974 met deze klacht confronteerde, gaf hij haar de kans het in een column te proberen.

Zo verscheen er vanaf begin 1974 een feministische column in NRC Handelsblad. Van Overeem riep haar seksegenoten op zichzelf te bevrijden. 'Jij en ik hebben ons – omwille van de liefde en de vrede – laten opsluiten in een te klein bestaan. Een grotere leefruimte ligt voor ons open. Als je maar durft, Marie. Het haakje zit aan de binnenkant.'¹²² Feminisme vatte Van Overeem op 'als pleidooi voor het opwaarderen van het vrouwelijke in vrouwen én mannen'.¹²³ Aan bod kwam in haar column de combinatie van werk en moederschap, de rolverdeling tussen man en vrouw, seks, lesbiennes, kunstmatige inseminatie bij alleenstaande vrouwen, huwelijk en scheiding, maar ook kwetsbare minderheidsgroepen als gehandicapten, alleenstaanden, ouderen en allochtonen. De column van Van Overeem was ongekend persoonlijk voor NRC Handelsblad. Zij schreef openlijk over zichzelf en haar eigen ervaringen in een domein dat nog vergeven was van de taboes. Ook op de redactie merkte zij wel eens dat het sommigen te ver ging wat zij te melden had over abortus provocatus of over de clitoris onder het motto 'ontdek je plekje'. Masturbatie was normaal en gerechtvaardigd, aldus Van Overeem, die zich boos maakte over het geval van een gehandicapte wiens massageapparaat was afgepakt. Van Overeem maakte zaken bespreekbaar die haarzelf bezighielden. 'Je mag best zien dat ik zelf aan het worstelen ben om uit mijn kooitje te komen,' hield zij de lezer voor.¹²⁴

De column van Van Overeem sloeg aan. Uit een lezersonderzoek bleek dat haar column meer werd gelezen dan die van Heldring. Zij kreeg ook de meeste lezersbrieven,¹²⁵ naar haar eigen schatting zo'n twintig per week. Ontboezemingen, adhesiebetuigingen – iemand die schreef: 'U hebt mijn huwelijk gered' –, maar ook vijandige brieven, zoals die van een arts die haar levenslange kanker toewenste.¹²⁶

De brieven liet zij vaak aan bod komen in haar column, waardoor een sterke interactie met de lezers ontstond. In 1975, het Internationale Jaar van de Vrouw, kreeg Van Overeem een emancipatieprijs uitgereikt voor

haar column door de minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, Harry van Doorn. Spoor en andere leidende figuren van de krant waren bij de uitreiking in het Haagse stadhuis aanwezig, wat Van Overeem bevestigend vond. Het belang van haar emancipatoire rol werd zo niet alleen door de buitenwacht, maar ook door de leiding van NRC Handelsblad erkend. Haar column droeg bij aan de feminisering van de cultuur in het algemeen, en van NRC Handelsblad in het bijzonder. Daarmee werd het begrip 'volledigheid' verder ingevuld. Tegelijkertijd had Van Overeem het gevoel dat haar column een vrijbrief was voor de hoofdredactie om verder weinig aan emancipatie te hoeven doen. 'Ik ben de legitimatie van het gebrek aan feminisme op de redactie,' zei zij daarover.¹²⁷

New Journalism behind the Dykes

Gelijktijdig met de opheffing van de stadspagina in april 1975 kreeg de achterpagina van het eerste katern een nieuwe opzet. Spoor wilde een achterpagina naar het voorbeeld van de Herald Tribune, waarop de satirische column van Art Buchwald en een roddelrubriek stonden.¹²⁸ Dat moest ook het recept voor 'de Achterpagina' van NRC Handelsblad worden: een column en een lichte 'feature'. Gezocht werd naar iemand die veel contacten had en de Achterpagina op die manier kon inrichten. Na een valse start ging de opdracht naar John Müller, die als chef van de dagelijkse kunstpagina niet op zijn plaats was.¹²⁹ 'Stukken die niet op de Achterpagina moeten verschijnen,' zo begon Müller de instructie die hij alle leden van de redactie stuurde, 'zijn stukken over algemeen aanvaard menselijk curiosum. Zoals de man die citroenen kweekt op zolder, of olifantjes bouwt van afgebrande lucifers, of schilderijen maakt van macaroni. Ook de bij deze onderwerpen horende toon van kijk-eens-wat-ik-gevonden-heb mag best worden geschuwd.' Müller wilde 'liever een voor de hand liggend onderwerp anders bekeken dan een vergezocht idee tot artikel verheven'. Hij zocht het in de benadering, een persoonlijke benadering, 'meer dan in de gebruikelijke verslaggeving mogelijk is', met bijvoorbeeld de schrijver in een hoofdrol als deelnemer: 'New Journalism behind the Dykes, zal ik maar zeggen.'¹³⁰

De Achterpagina werd een gewilde plek voor Nederlandse schrijvers van hoog niveau. Genoemd moet in elk geval worden Gerrit Komrij, die er vanaf begin 1977 zijn bijtende rubriek 'Een en ander' had. Komrij kostte de krant heel wat abonneementen, maar Spoor weigerde hem op te geven. Hij wilde zich niet laten regeren door de angst om de lezer voor het hoofd

te stoten – de angst die bijvoorbeeld van het Handelsblad in de jaren zestig zo'n bleke krant had gemaakt.

Komrij maakte slachtoffers met zijn scherpe pen, ook onder de eigen redacteuren: Emmy van Overeem trok zich terug als columnist, nadat zij herhaaldelijk in zijn rubriek belachelijk was gemaakt. Voor Komrij was zij natuurlijk een makkelijk doelwit, omdat zij zich in haar columns kwetsbaar opstelde. Zijn cynisme stond haaks op de gevoelswereld en de spiritualiteit die zij vertegenwoordigde. Van Overeem voelde zich onder de gordel in haar eigen krant aangevallen. Zij voelde zich verraden door Spoor, die ondanks het geringe leeftijdsverschil een soort vaderfiguur voor haar was. Door deze ervaring klapte Van Overeem dicht en kon zij niet meer schrijven.¹³¹ Zij staakte haar column, werkte nog enige tijd voor de opiniëpagina, maar ging in 1980 naar Elsevier. Negen jaar later keerde zij de journalistiek definitief de rug toe en werd predikant te Vlagtwedde.

Serieus

In wezen was de Achterpagina de uitzondering die de regel bevestigde. Satire, luchtige features, amusement en de persoonlijke benadering van New Journalism – het kon allemaal op de Achterpagina, juist omdat het elders in de krant niet gewenst was. NRC Handelsblad was een *serieuze* krant. Spoor legde de nadruk op een brede en diepgaande informatievoorziening. Hij was in 1969 uit de VS teruggekomen met de overtuiging dat de krant niet met de televisie moest proberen te concurreren door steeds meer amusement te bieden. Nee, de kans voor de krant lag volgens Spoor in het bevredigen van de nieuwsgierigheid die door de televisie en radio werd aangewakkerd. NRC Handelsblad bood in de woorden van Spoor dan ook 'betrouwbare informatie, verhelderd met grondige analyses en in perspectief gezet met doorwrocht commentaar'.¹³² Uit onderzoek dat de NDU liet uitvoeren, bleek dat abonnees van NRC Handelsblad die nog een andere krant lazen aan die krant substantieel minder tijd besteedden dan het uur dat men bijna met NRC Handelsblad doorbracht. Abonnees die bijvoorbeeld ook op de Volkskrant geabonneerd waren, besteedden aan deze krant slechts iets meer dan een halfuur. Deze groep vond NRC Handelsblad in vergelijking met de Volkskrant objectiever, diepgaander en betrouwbaarder en slechts ietsje minder actueel.¹³³

Onderzoek van de Vrije Universiteit uit 1978 toonde dat van de zeven grote landelijke kranten NRC Handelsblad de meeste aandacht had voor politiek nieuws. Maar liefst 41 procent van de kolommen werd gevuld

met politiek nieuws en 21 procent met politiek nieuws uit het buitenland.¹³⁴ Uit soortgelijk onderzoek voor het jaar 1974 bleek dat 44 procent van de inhoud van NRC Handelsblad te kwalificeren was als politiek nieuws en 27 procent als buitenlands politiek nieuws. De krant die na NRC Handelsblad het meest aandacht had voor politiek nieuws was de Volkskrant. Voor de Volkskrant waren de percentages in 1974 respectievelijk 36 en 13.¹³⁵ NRC Handelsblad ging dus duidelijk voorop met aandacht voor het zogenaamde harde nieuws en vooral ook wat de aandacht voor het buitenland betrof. Dit was naar tevredenheid van de hoofdredacteur, die altijd al een serieuze krant had willen maken, waarin de nadruk op kunst en buitenland lag.

Het streven naar objectiviteit

Penning met het embleem en het motto van de NRC: licht en waarheid.

Vastgesteld kan worden dat NRC Handelsblad vanaf de tweede helft van de jaren zeventig ging voldoen aan de bij de fusie gestelde eisen: er was sprake van een actieve journalistiek die een veel breder terrein bestreek dan voorheen. Ook aan de voorwaarde van onafhankelijkheid leek de krant te voldoen: stemadviezen werden niet gegeven en personele unies tussen de krant en politieke partijen bestonden niet meer. Maar onafhankelijkheid was meer dan politieke ongebondenheid. In het eindrapport van de centrale werkgroep werd onafhankelijkheid ook uitgelegd als het scheiden van nieuws en commentaar, van feit en opinie.¹³⁶ In die zin borduurde de nieuwe krant voort op de oude objectiverende journalistiek, die door de hoofdredacteur van The Guardian, C.P. Scott, in 1920 al samengevat was met zijn motto: 'Comments are free, but facts are sacred'. Onder invloed van de groeiende maatschappelijke tegenstellingen kwam het objectiviteitsbeginsel in de jaren zestig echter onder vuur te liggen. Objectieve journalistiek droeg bij tot de handhaving van de maatschappelijke status-quo, zoals het voorbeeld van de verslaggeving over de Provo-beweging in de NRC ook duidelijk heeft gemaakt.

In de aanloop naar de fusie bleek dat de Amsterdamse verslaggevers het objectiviteitsbeginsel wilden loslaten. In hun deelrapport ten behoeve van de centrale werkgroep stelden zij vast: 'Objectieve verslaggeving bestaat niet.'¹³⁷ Actieve journalistiek werd door hen opgevat als het opsporen van 'door de politiek veronachtzaamde zaken' en 'in de randgebieden van de maatschappij vergeten feiten'. Zij zagen de krant als 'een medium om discussies, ook in het parlement, in gang te zetten'.¹³⁸ Op deze opvatting kwam kritiek van de hoofdredactie, die repliceerde dat objectiviteit wel het streven moest zijn.¹³⁹

In het kader van de scheiding tussen nieuws en commentaar wilde Spoor, toen hij als enig hoofdredacteur was overgebleven, naar voorbeeld van de Amerikaanse journalistiek 'editorial writers' instellen, die gezamenlijk de politieke lijn van de krant bepaalden en de hoofdartikelen schreven. De hoofdartikelen over buitenlands beleid werden toen vaak al geschreven door Klaus Schreiner, die bij de oude NRC de gewichtige rubriek 'De Toestand' had verzorgd. Omdat het Schreiner stoorde dat zijn naam in het colofon van de krant er zonder aanduiding verloren bij bungelde, drukte hij er in 1972 bij Spoor door dat hij commentator zou gaan heten.¹⁴⁰ Gaandeweg kwamen er meer commentatoren bij: Hofland, Kuitenbrouwer, Cuppen, Bik en Van Zweeden. Vanaf de tweede

helft van de jaren zeventig ging dit selecte gezelschap als een college fungeren. Men lunchte elke vrijdag in bodega Keyzer in Amsterdam om daar op een ontspannen manier de wereldpolitiek door te nemen, opdat eenieder bij het schrijven van een hoofdartikel zich gesteund wist door de samengestelde mening van de groep.

Pétroleuses

Al was de door de verslaggevers verkondigde uitleg van actieve journalistiek als geëngageerde journalistiek door de hoofdredactie in 1970 resoluut van tafel geveegd, toch bleven er ook na de fusie enkele verslaggevers in Amsterdam die journalistiek bedreven vanuit een duidelijk maatschappelijk engagement. Een voorbeeld van dergelijke geëngageerde journalistiek was de berichtgeving van Lisette Lewin en Anita Löwenhardt in 1974-'75 over de Oostlijn van de Amsterdamse metro, die dwars door de Nieuwmarktbuurt werd aangelegd. De toenmalige wethouder stadsontwikkeling, oud-journalist Han Lammers, was dit duo van de stadsredactie in 1989 nog niet vergeten. Hij vertelde in een interview met de Volkskrant dat hij ze toentertijd 'de tricoteuses' noemde, naar de vrouwen die tijdens de Franse Revolutie al breiend naast de guillotine zaten. 'Pétroleuses' werden Lewin en Löwenhardt ook wel genoemd,¹⁴¹ naar de vrouwelijke aanhangers van de revolutionaire Parijse Commune, die van brandstichting van bourgeoisieigendommen beticht werden. Lewin en Löwenhardt ageerden vanaf de stadspagina tegen het lokale bestuur. Lammers: 'Nou, dan kon je echt je lol op. Dan werd je als stadsbestuur echt belaagd. Ze waren tegen de metro en probeerden voortdurend berichten te verzamelen die ongunstig voor de metro-aanleg konden uitpakken. Ze waren de humor niet vergeten, maar ze waren geweldig actief tégen. Altijd op oorlogspad. Eens per week ontstond er op het stadhuis altijd wel iets van wanhoop: wat hebben ze nou in godsnaam weer?'¹⁴² De eindredactie in Rotterdam hield de twee tot hun ergernis nog wel eens in het gareel, maar doorgaans konden zij ongehinderd de stadspagina vol schrijven – totdat deze in april 1975 werd opgeheven.

Modedwang

Op oudejaarsavond 1974 konden 'de pétroleuses' uit het hoofdartikel van hun eigen krant opmaken dat engagement niet op prijs werd gesteld. Spoor had zijn visie op de onafhankelijkheid van de krant pregnant verwoord onder de kop 'Macht en twijfel'. Samen met het door Heldring ge-

schreven 'Onze beginselen' uit het eerste nummer zou het hoofdartikel van 31 december 1974 jarenlang ter hand worden gesteld aan iedere beginnende redacteur om deze te doordringen van de uitgangspunten van de krant. Spoor haalde in zijn hoofdartikel de 'grand old man' aan van de Amerikaanse journalistiek, Walt Lippmann, die twee weken eerder was overleden. Lippmanns adagium voor de journalist was geweest 'to tell the truth or shame the devil', waarmee hij volgens Spoor bedoelde dat een journalist zijn publicitaire macht niet mocht aanwenden voor welk goed doel dan ook. Spoor haalde met instemming Lippmanns ideeën aan over de noodzakelijke balans tussen vrijheid en rechtsorde. Daaruit voort kwam 'wantrouwen tegen alle vormen van collectiviteit, paternalisme zowel als modedwang', maar evenzeer een 'vasthouden aan de rechtsorde, waarin wij leven. Die rechtsorde beschouwen als een verstikkend raam met spijlen, behangen met labels als kapitalisme, imperialisme, uitbuiting of onderdrukking, zien wij als een gevaarlijke bedreiging van dat merkwaardige goed dat in de westelijke liberale democratieën is opgebloeid: de individuele vrijheid.' Met de vraag of dit links dan wel rechts was, wilde Spoor zich niet bezighouden; 'ondogmatische onafhankelijkheid' kenmerkte de krant. 'Een koele benadering, geen harteloze.' Met deze impliciete verwijzing naar het warme engagement dat de krant dus ontbeerde, sloot hij zijn betoog af.

Het kan bijna niet anders of Spoor moet bij het schrijven van dit hoofdartikel de kwestie-Van der Putten in zijn hoofd hebben gehad. Achteraf leest het in elk geval als een rechtvaardiging van de daad waartoe hij twee dagen eerder was overgegaan: op 29 december 1974 had Spoor namelijk Jan van der Putten zijn congé gegeven als correspondent van de krant in Latijns-Amerika.

Jan van der Putten kwam uit de boedel van De Tijd. Van der Putten was classicus en promoveerde in Parijs. Hij stond bekend als een briljante man en toen hij voor De Tijd naar Chili ging, wilde men bij NRC Handelsblad graag meeliften.¹⁴³ Zo kwam de krant via de samenwerking met De Tijd aan een relatief goedkope correspondent in Latijns-Amerika.

In Chili had Salvador Allende in 1970 met een coalitie van linkse partijen de verkiezingen gewonnen. De Verenigde Staten probeerden het linkse regime te destabiliseren. Op 11 september 1973 kwam het tot een rechtse militaire staatsgreep onder leiding van generaal Pinochet. Van der Putten moest die dag dekking onder zijn bureau zoeken, want het appartementencomplex waar hij woonde, lag onder vuur. Onder de bewoners waren namelijk veel aanhangers van Allende, zo ook Van der Put-

ten. 'In onze ogen personifieerde Allende de vreedzame weg naar het socialisme.'¹⁴⁴ Met hulp van de Nederlandse ambassade kon Van der Putten uit zijn woning worden ontzet, maar Chili moest hij als 'subversief' journalist ontvluchten. Van der Putten vestigde zich vervolgens in Argentinië.

Volgens Karskens, die hem interviewde voor zijn boek over Nederlandse oorlogsverslaggeving, kwam in het vliegtuig waarmee de correspondent uit Chili wegvloog de vraag bij deze op of het niet verstandiger zou zijn geweest 'als hij zich in zijn artikelen van een iets rustiger toon zou hebben bediend, vaker hoor en wederhoor zou hebben toegepast en de conservatieve krachten ook aan het woord zou hebben gelaten'. Een gedachte die Van der Putten meteen weer verwierp, omdat objectieve verslaggeving niet bestond in dat gepolariseerde continent waar geheime diensten samenwerkten om alle politieke dissidenten op te ruimen.¹⁴⁵

Partijdig

Tegen de tijd dat Van der Putten zich als correspondent in Buenos Aires vestigde, was er al sprake geweest van wrijving tussen de hoofdredactie en de correspondent. Toen Heldring nog hoofdredacteur was, had Van der Putten de kansen van het Frente Amplio, de coalitie van linkse splinterpartijen, bij de verkiezingen in Uruguay eind 1971 hoog aangeslagen. Dit front bleef echter op 18 procent van de stemmen steken en eindigde met afstand als derde ten opzichte van de twee andere partijen, die 41 respectievelijk 40 procent van de stemmen behaalden. Heldring confronteerde Van der Putten met een brief van mr. W.F. Lichtenauer, die klaagde zich op het verkeerde been gezet te voelen door de krant. Daarop had Van der Putten volgens Heldring toegegeven dat hij zich had laten meeslepen door zijn sympathie in de beoordeling van de kansen van het Frente Amplio. Het was een staaltje 'wishful thinking' geweest.¹⁴⁶

In november 1973 ontving Van der Putten een brief van Spoor met kritiek op zijn stuk 'Napraten over mislukking van Allende komt op gang', dat Spoor ongenueanceerd vond. Op 22 januari 1974 confronteerde Spoor Van der Putten in een brief met kritiek van lezers, die Van der Putten en twee andere correspondenten te opiniërend vonden. Op 26 februari kreeg Van der Putten een brief van chef buitenland Sampiemon, die waardering had voor een artikel over de Uruguayaanse schrijver Juan Carlos Onetti, maar kritiek uitte op partijdig woordgebruik.¹⁴⁷ Terugkijkend constateert Sampiemon in 2001 dat Van der Putten zich in Chili volledig identificeerde met het front van Allende, terwijl het Chileense

volk zeer verdeeld was. Spoor heeft hem volgens Sampiemon duidelijk proberen te maken dat een verslaggever niet spreekbuis van een bepaald deel van de bevolking kan zijn.

Rond Kerstmis 1974 was Van der Putten in Nederland. Op 29 december had hij een afspraak bij NRC Handelsblad. Hij werd opgewacht door een serieus kijkende Spoor en Sampiemon. Spoor voerde het woord: het besluit was genomen; hij was niet langer te handhaven. Aangezien Van der Putten als zogenaamde *stringer* geen vast dienstverband had, was het eenvoudig om zijn contract te beëindigen. De kosten van een verlenging van zijn verblijf om een nieuwe baan te vinden kon hij declareren, maar men verwachtte dat hij binnen de kortste keren elders aan de bak zou zijn. Inderdaad kon Van der Putten meteen aan de slag bij de Volkskrant. Daar beleefde men zijn engagement als een pre. Bovendien was Van der Putten niet alleen een geëngageerde, maar ook een begaafde journalist. Een halfjaar later zou hij de eerste Dick Scherpenzeel-prijs voor journalistiek in niet-westerse landen in ontvangst mogen nemen – voor artikelen die alle in NRC Handelsblad verschenen waren.¹⁴⁸

Van der Putten was verrast door het ontslag. Volgens hem waren de bezwaren tegen zijn opiniërende wijze van berichtgeving niet in een uitvoerige correspondentie kenbaar gemaakt, zoals Spoor beweerde. Het bleef natuurlijk twisten wat uitvoerig was, maar Van der Putten was in ten minste drie brieven op zijn feilen gewezen. De toon van die brieven was evenwel niet ‘dreigend of ultimatummerig’ overgekomen. Van der Putten vermoedde daarom ‘dat er andere belangen in het spel zijn geweest’.¹⁴⁹ Spoor zou vanuit het diplomatieke circuit onder druk zijn gezet om Van der Putten te wippen. Sampiemon hoorde deze suggestie in 2001 schouderophalend aan. Natuurlijk zal Spoor klachten hebben gekregen via zijn talloze diplomatieke connecties. Ook Woltz herinnert zich dat Spoor tips ontving over feitelijke onjuistheden in de stukken van Van der Putten uit diplomatieke kringen en vanuit het ministerie van Buitenlandse Zaken.¹⁵⁰ Maar dan nog bleef het Spoors autonome beslissing om Van der Putten te ontslaan. De hoofdredactie hanteerde de zaak zelfs als voorbeeld van hoe er met nieuws moest worden omgegaan. Want wat dat betreft bleek er nog wel wat missiewerk te verrichten: er waren veel redacteurs die hun vraagtekens plaatsten bij het ontslag.¹⁵¹ Bij sommigen van hen werd de argwaan versterkt toen bekend werd dat de opvolger van Van der Putten een goede bekende van Spoor was. Deze Marlise Simons was overigens een capabele correspondent, die al sinds 1968 als freelancer voor de krant werkte. Zij was ook correspondent van onder meer The Washington Post en had net in 1974 een prijs gewonnen van de

Latin American Studies Association voor haar artikelen over Latijns-Amerika. Als correspondent voor Amerikaanse kranten was Simons gewend dat er strenge eisen werden gesteld aan de verificatie van feiten. In haar ervaring liepen Nederlandse journalisten al te gemakkelijk met hun mening te koop.¹⁵²

In zekere zin werden aan journalisten die voor NRC Handelsblad werkten dan ook on-Nederlandse eisen gesteld. De internationale oriëntatie van Spoor was ook in dit opzicht merkbaar. Zijn jaren in Bonn en Washington hadden hem gevormd; te denken valt daarbij bijvoorbeeld aan de inspiratie die Spoor ontleende aan een Amerikaanse autoriteit op het gebied van de objectiverende journalistiek als Lippmann. Overigens had de NRC in haar glorie dagen ook bijgedragen aan de internationale standaard van objectieve berichtgeving en waarheidsvinding die in 1954 werd vastgelegd in de Code van Bordeaux. In de Eerste Wereldoorlog had de NRC zich internationaal onderscheiden met haar betrouwbare en onpartijdige berichtgeving. De status van de NRC werd in dit opzicht in 1950 nog eens bevestigd toen de krant gelauwerd werd door de Universiteit van Missouri vanwege 'haar opmerkelijk getrouw blijven aan een politiek van redactionele onafhankelijkheid; haar traditionele toewijding aan objectieve berichtgeving, in het bijzonder op het gebied van het internationale nieuws.'¹⁵³ Spoor, die zijn loopbaan in 1958 was begonnen als redacteur buitenland bij de NRC, had zich daar dus ook al de internationale professionele normen van de journalistiek eigen gemaakt.

Burgemeester in oorlogstijd

Samenvattend kan gesteld worden dat de bij de fusie geformuleerde voorwaarde van onafhankelijkheid inhield dat feiten en meningen moesten worden gescheiden, de standpunten van alle partijen moesten worden weergegeven en men zich niet mocht laten meeslepen door engagement. Lien Heyting, die 35 jaar als kunstredacteur en chef kunst aan NRC Handelsblad verbonden is geweest, beschouwt als de kern van het hoofdredacteurschap van Spoor dat de krant onder zijn leiding tegen de mode in durfde te gaan. Deze observatie sluit aan bij Spoors hoofdartikel van oudejaarsavond 1974, dat als zijn credo kan worden beschouwd en waarin hij zich keert tegen 'modedwang'. Tegelijkertijd waren er gezaghebbende redacteurs die vonden dat de krant juist te veel met de mode meeging. Opvallend is wat dit betreft een lange, vertrouwelijke brief die Eddy Lachman een jaar voor zijn dood schreef aan Jan Sampiemon.

Lachman was een van de grote correspondenten van de krant geweest, eerst voor het Handelsblad, en later voor NRC Handelsblad in Washington en Parijs. Hij ging in 1986 met pensioen en bleef in zijn laatste standplaats wonen. Daar in Parijs aan de Rue Vaneau blikte hij in zijn laatste levensjaar terug op zijn werkzame leven bij het Handelsblad en NRC Handelsblad. Twaalf jaar na zijn vertrek bij de krant wilde hij zijn 'hart luchten' tegenover zijn oud-collega Sampiemon, die hij tot zijn geestverwanten rekende:

Tussen 1968 en '80-'85 heb ik mij zo geërgerd over de invloed van de pseudo-linkse hysterie der demonstranten op straat – vooral in Nederland – die ook de redactie onderging dat ik besloot na mijn vertrek niets meer te publiceren. Natuurlijk besepte ik dat NRC-H'blad nog heilig was vergeleken met de propaganda in de Volkskrant. Maar die heiligheid bleef beperkt. Het begon met een hoofdartikel dat beloofde dat er voortaan minder aandacht zou zijn voor de Navo. [...] Daarna kwam de mode op te voorspellen dat het Sowjet-systeem en de westelijke democratieën wel naar elkaar toe zouden groeien. Ik moest dan altijd denken aan die jongen met zijn rode vlag en een gat in zijn hoofd op straat in Poznan.¹⁵⁴

Lachman refereerde hier aan een eerdere passage uit zijn brief, waarin hij vertelde getuige geweest te zijn van de opstand in Poznań tegen het communistische regime in 1956. Hierbij had Lachman gezien hoe een zestienjarige jongen, die vooropliep bij de protestmars en trots de communistische vlag droeg, doodgeschoten werd door de volkspolitie.

Verderop in zijn brief brengt Lachman Sampiemon in herinnering hoe hij een keer 'met een pak door de redactie "gezuiverde" kopij van mij uit Washington kwam' en 'hoe er volgens de regels van "politieke correctheid" werd geschrapt in de berichtgeving'.

Ik voelde me in die jaren als een 'burgemeester in bezettingstijd': nog af en toe iets redden. Door een bericht te sturen dat nog net door de beugel van de politieke correctheid kon.

De enige lichtpunten voor mij waren toen en zijn nog de commentaren van Jérôme Heldring die rustig en consequent logisch het wollen kleed wegtrok onder de modieuze spraakmakers uit de grachtengordel. En ook natuurlijk Bik die de krant redde door de noodzaak van de plaatsing der raketten te tonen tegenover de ss20 der Russen op middenafstand en dus uitsluitend op West-Europa gericht. Maar de uitspraak van Mitterrand voor de Duitse Bondsdag: 'De ss20 staan daar, de demonstranten staan hier,' werd drie-maal geschrapt door de redactie. Tot het geen nieuws meer was!

Aan het eind van zijn epistel verontschuldigt Lachman zich tegenover Sampiemon 'voor deze te lange brief'. Hij wilde op deze vertrouwelijke manier met zichzelf in het reine komen 'om publiekelijk het verwijt te ontwijken dat ik de hand bijt die me veertig jaar heeft gevoed'. Want hij had 'een slecht geweten' dat hij 'in die "hysterische" jaren "aan" bleef. Maar ik wist in Nederland geen andere kwaliteitskrant.'

Een andere gewaardeerde redacteur die zich ergerde aan de politieke correctheid, was An Salomonson. Ook in haar geval ging het om de positie die de krant innam tijdens de Koude Oorlog. Salomonson was in 1959 begonnen als correspondent voor de NRC in Wenen. Van 1975 tot 1982 was zij vervolgens diplomatiek redacteur op de Haagse redactie. In haar ervaring was er weinig ruimte in de krant voor de gruwelen die plaatsvonden of hadden gevonden achter het IJzeren Gordijn. Onder invloed van het streven naar ontspanning tussen Oost en West was te veel aandacht voor wandaden niet 'bon ton'. Tegenstellingen moesten niet op de spits gedreven worden, heette het, volgens Salomonson.¹⁵⁵

Aan de andere kant waren er ook omgekeerde ervaringen, bijvoorbeeld toen André Luyendijk als correspondent in Portugal tijdens de Anjer-revolutie (1974-'75) een openingsartikel voor de krant schreef. Westerwoudt herinnerde zich dertig jaar later dat Luyendijk zich in het artikel liet meeslepen door zijn emoties toen een marxistische groepering het gebouw van de christendemocraten bestormde, waar hij zelf op dat moment was. De scheiding tussen nieuws en opinie lapte de eigenzinnige Luyendijk aan zijn laars. Op de redactie ontstond een pittige discussie naar aanleiding van de felle toon van zijn reportage, waarin de marxisten er flink van langs kregen.¹⁵⁶ Ondanks de koele benadering die Spoor voorstond, raakten de kolommen van de krant dus wel eens verhit, of het nu de 'pétroleuses' waren die de stadspagina in vuur en vlam zetten met hun linkse engagement, of Luyendijk die de Portugese marxisten op hun donder gaf.

Objectiviteit was het streven, maar meer dan een streven kon het niet zijn. Het probleem met objectiviteit is dat de opvatting ervan nu eenmaal varieert met het perspectief van het subject, in dit geval de journalist. De oplossing voor dit objectiviteitsprobleem vond Spoor in interne pluriformiteit. Hij zorgde ervoor dat op de redactie vogels van verschillende pluimage rondliepen. Zo had Spoor bij het Handelsblad in 1969 Frank Kuitenbrouwer aangenomen, terwijl zijn medehoofdredacteur Hofland

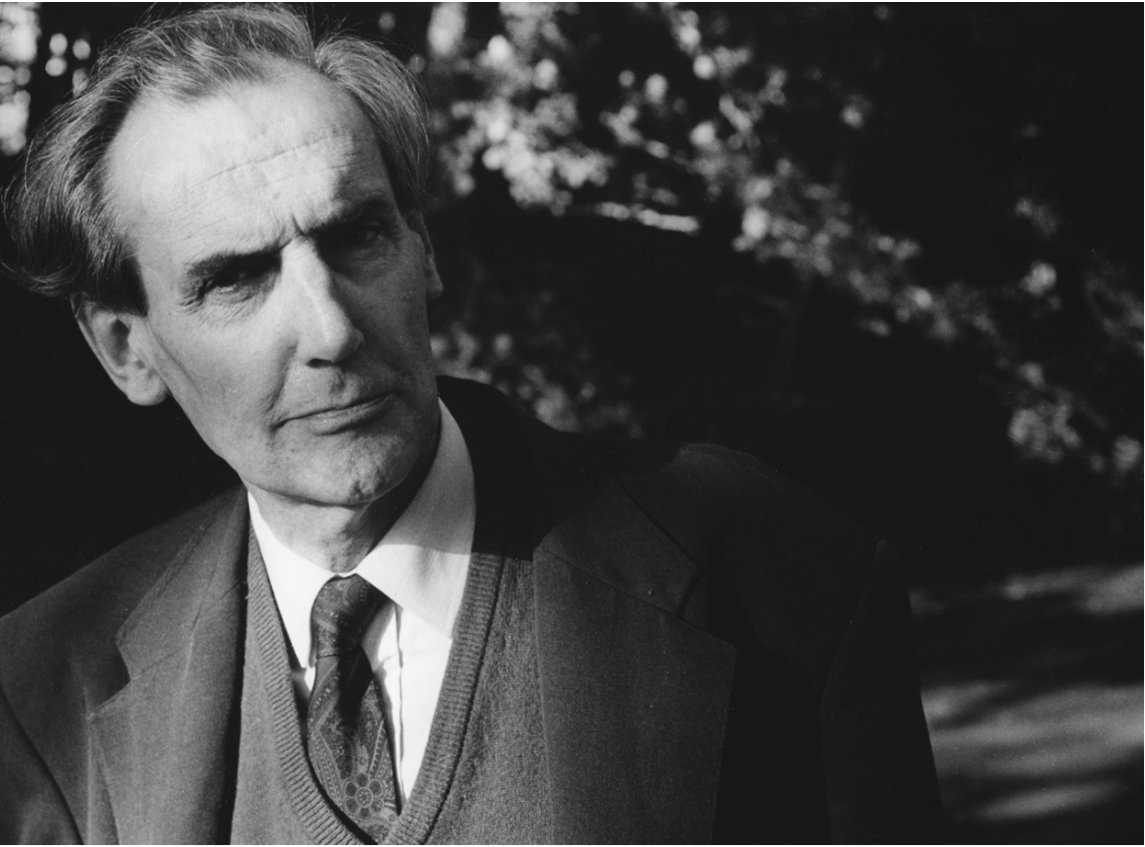
hem eigenlijk te links vond. In de ervaring van Kuitenbrouwer hechtte Spoor aan een 'mix op de redactie'. Kuitenbrouwer herinnert zich dat er ooit een enquête gehouden werd onder de redacteuren, waaruit bleek dat de redactie van alles herbergde, 'van stevig confessioneel tot PSP'.¹⁵⁷

Dat NRC Handelsblad al met al toch een redelijk geslaagde invulling wist te geven aan de bij de fusie gestelde voorwaarde van onafhankelijkheid bleek wel uit het feit dat de krant gelezen werd in het hele politieke spectrum. De heterogeniteit van het lezersbestand weerspiegelde de pluriformiteit van de redactie. Uit het Nationaal Kiezersonderzoek 1977 bleek dat 12,5 procent van de lezers van NRC Handelsblad op de PvdA stemde en een kwart op de kleine linkse partijen. Bijna 19 procent stemde op de drie voorlopers van het CDA en 43,8 procent op de VVD. Daarmee scoorde de krant 80 op een schaal waarop 100 de maximale heterogeniteit aangaf.¹⁵⁸

Helemaal vervreemd van haar liberale oorsprong was de krant nog niet, aangezien de VVD nog altijd de meeste stemmen onder de abonnees trok. Opvallend daarbij was wel dat, zoals de communicatiewetenschapper J.J. van Cuilenburg in zijn proefschrift in 1977 vaststelde, NRC Handelsblad veel minder behoudend was dan de VVD. Van Cuilenburg hanteert in zijn proefschrift een schaal van 1 voor meest progressief tot en met 7 voor meest behoudend, waarop de kiesgerechtigde Nederlanders in 1974 gemiddeld op 3,51 stonden. VVD-kiezers namen op die schaal een positie in van 4,65. De VVD zelf was met een positie van 4,77 nog ietsje conservatiever. NRC Handelsblad stond op diezelfde schaal op 2,68, waarmee de krant positie innam tussen de kiezers van de PvdA (2,87) en die van de PPR (2,58). Van de zeven grote landelijke dagbladen waren alleen de Volkskrant en Het Vrije Volk volgens het onderzoek van Van Cuilenburg progressiever.¹⁵⁹

9.10

De kwestie-Kousbroek.
'Een komisch treurspel over drie heren'

K.L. Poll (1927-1990).

cs was een succes, maar grote problemen op de kunstredactie dreigden dat te overschaduwen. De kunstredactie, die over de redacties in Amsterdam en Rotterdam verdeeld was, viel in de oude bloedgroepen uiteen. Het orgaan dat de leiding over de kunstredactie had, de kunstredactieraad, functioneerde niet. Adriaan van der Veen was weinig aanwezig en deed zich nauwelijks gelden. Poll des te meer. Kunstredacteur Ben van der Velden dreigde in diezelfde periode weg te gaan, omdat hij zijn ei onvoldoende kwijt kon.¹⁶⁰ Poll sprak in een memorandum van 'de desintegratie' van de kunstredactie.¹⁶¹

De hoofdredactie was niet onverdeeld gelukkig met Poll. Zijn waarde voor de krant stond buiten kijf wat zijn beleid, zijn contacten en zijn toemeloze inzet betrof. Maar zijn eigen ellenlange, ter-braakiaanse stukken vonden Spoor en Woltz niet in de krant thuishoren. Ze kregen echter geen vat op Poll. Hij functioneerde als koning van zijn eigen koninkrijk.¹⁶² Volgens de toenmalige kunstredacteur Van der Velden voelde Poll zich verheven boven de dagkrant.¹⁶³ Poll kon een hooghartige indruk op mensen maken. Zijn hoge morele standaard in combinatie met zijn ongeduld en scherpe tong maakte dat mensen een beetje bang voor hem waren. Poll was rigide en principieel en kon fel uit de hoek komen. Tegelijkertijd had hij een jolig, jongensachtig gevoel voor humor en liet hij zich plagen. Hij kon charmant en aimabel zijn en grote complimenten geven.¹⁶⁴

Gegeven zijn karakter was Poll geen makkelijke man om mee samen te werken. Woltz, die als adjunct-hoofdredacteur de verantwoordelijkheid over cs had, zei daarover: 'Poll kon niemand boven zich verdragen en eigenlijk ook niemand naast zich.'¹⁶⁵ Poll hield het liefst alle touwtjes zelf in handen, net als bij Hollands Maandblad, waar hij enig redacteur was.

Volgens Kuitenbrouwer, zelf een autoriteit bij de krant, had Poll het air van degene die eigenlijk hoofdredacteur had moeten zijn.¹⁶⁶ Zijn strijdbaarheid riep weerstand op. Met name Spoor was allergisch voor de principiële drammerigheid van Poll, die nooit te beroerd was om de hoofdredactie op haar feilen te wijzen.

Vossenbont

Toen Müller tot zijn opluchting ontheven werd uit zijn positie als chef van de dagelijkse kunstpagina om de Achterpagina te gaan maken, stond

de hoofdredactie voor de moeilijke opgave een opvolger te vinden die met Poll kon samenwerken en tegen hem opgewassen was. Aangenomen werd in de zomer van 1974 Lien Heyting, een jonge vrouw die als eindredacteur bij het blad ToneelTeatraal met lastige mannen had samengewerkt. Heyting had in 1968 al eens geïnformeerd naar een positie als leerling-journalist bij het Handelsblad, maar toen te horen gekregen dat zij niet kon solliciteren omdat er geen vrouwen werkten. Ook bij andere kranten had zij bot gevangen. Bij De Telegraaf had zij wel op het archief mogen komen werken. Van daaruit was zij toch nog op de stadsredactie terechtgekomen. Na het jaar bij De Telegraaf was zij de regieopleiding van de toneelschool gaan doen en uiteindelijk eindredacteur van ToneelTeatraal geworden.

Heyting solliciteerde bij NRC Handelsblad in een zwarte vintage jurk met een vossenbont om de schouders. Aan tafel zaten Spoor, Soetenhorst, Guise en Van der Veen. Ook al had ze het vosje omgehangen om haar onzekerheid te maskeren, zij moet een resolute uitstraling hebben gehad, want de mannen aan tafel zagen in haar het gewenste tegenwicht voor Poll. Toen zij aangenomen was, werd haar ingepeperd dat zij een gelijkwaardige positie innam. Zij was samen met Poll en Van der Veen lid van de kunstredactieraad. Maar aangezien Van der Veen zich voornamelijk bezighield met zijn eigen wekelijkse cs-journaal, had Heyting vanaf het begin samen met Poll de leiding. In de praktijk betekende dat voor Heyting de eerste jaren keihard werken. 's Ochtends maakte zij de dagelijkse kunstpagina en 's middags werkte zij aan cs. Haar eigen artikelen voor cs schreef zij in het weekend.

Heyting nam afstand van wat in haar ogen onfris gekonkel was. Zij stoorde zich aan de manier waarop sommige van het Handelsblad afkomstige redacteurs neerkeken op die van de NRC. De coördinator van de dagelijkse kunstpagina in Rotterdam, Peter van Eeten, werd volgens Heyting gekleineerd door haar voorganger John Müller. Heyting had wel waardering voor de aardige en belezen Van Eeten met zijn cynische gevoel voor humor.

Zij kon het vinden met Poll, stelt Heyting in 2012 terugkijkend vast.¹⁶⁷ In Spoors herinnering had zij permanent ruzie met Poll, maar konden de twee toch samenwerken omdat zij elkaar vonden in dezelfde opvattingen over redactie en perfectie.¹⁶⁸ Zij vulden elkaar aan wat de domeinen van hun deskundigheid betreft. Hij deed muziek en literatuur, zij toneel en beeldende kunst. Ook op een andere manier was Heyting aanvullend: zij bracht een lichtere noot in cs met artikelen over de laatste poppendokter in Amsterdam of de agenda's van middelbare scholieren en een rubriek als

'Kunst & Co' met kleine kunstnieuwtjes. Ten opzichte van Poll hield zij zo nodig voet bij stuk, maar doordat zij zich open en eerlijk opstelde en hij haar kon vertrouwen, kon hij dat volgens Heyting van haar hebben. Verder was vrouwelijke tact wellicht ook een factor van belang. In elk geval stelde Poll een jaar na haar komst in een memo vast dat de verhoudingen binnen de kunstredactie onder haar invloed verbeterd waren.¹⁶⁹

Achteraf gezien kan dus geconstateerd worden dat met de komst van Heyting de situatie op de kunstredactie zich normaliseerde. Toch kwam het nog tot een heftig conflict toen Poll begin 1975 een artikel van Kousbroek voor cs afwees. Ofschoon uiteindelijk alle plooiën weer glad werden gestreken en er geen blijvende consequenties aan het conflict verbonden waren, is het toch interessant om erbij stil te staan. De kwestie-Kousbroek werpt niet alleen licht op de beperkingen van Poll, maar maakt tevens duidelijk dat ook Spoor als hoofdredacteur zijn zwakke kanten had. Meer in het algemeen illustreert de kwestie treffend dat de journalistiek bij uitstek een vak is waarin karakters ertoe doen en waarin het persoonlijke niet van het professionele is te scheiden.

Sprekend een dier

Kousbroek was een van de grote namen die via Poll aan de krant verbonden raakten. Hij schreef ook al voor het Handelsblad. Toen woonde hij nog in Parijs, waar hij trouwde met de Amerikaanse intellectueel en latere schrijfster Ethel Portnoy. In aanloop naar de fusie kwam hij in vaste dienst van de krant. De waarde van Kousbroek voor NRC Handelsblad is nauwelijks te overschatten. Kousbroek zette de ramen open in het nog wat bedompte Hollandse culturele klimaat. Hij was een veelzijdig intellectueel, zowel thuis in de exacte wetenschappen als in de kunst en literatuur. De combinatie van zijn deskundigheid, zijn internationale oriëntatie, zijn gevoel voor humor en zijn scherpe pen maakte hem tot de ideale medewerker van de krant die Spoor wilde maken. Het was niet voor niets dat Kousbroek in 1972 de eerste Huizinga-lezing hield, getiteld 'Ethologie en cultuurfilosofie'. In deze lezing viel hij onder meer de bioloog en schrijver Dick Hillenius aan, die volgens hem voorbijging aan de vormende werking van de cultuur op de mens en de mens te veel tot dier maakte.

In het najaar van 1974 kwam een nieuw boek van Hillenius uit met de veelzeggende titel *Sprekend een dier*. Kousbroek werd niet geschikt geacht als recensent, aangezien de verwachting was dat Hillenius in dit boek sterk met hem zou polemiseren. Toen echter bleek dat de polemieken tot enkele passages beperkt bleef, mocht Kousbroek het boek toch be-

spreken voor de krant. Kousbroek schreef vervolgens een recensie, waarin hij de theorieën van Hillenius afkraakte en zijn eigen opvattingen over ethologie naar voren bracht. Poll zag het als een vorm van eigenrichting en vond dat de recensie zo niet in de krant kon. Lien Heyting was het met hem eens. Poll voelde op zijn klompen aan hoe gevoelig de kwestie lag, want hij pleegde eerst ruggespraak met de hoofdredactie. Woltz en Spoor lazen het stuk en iedereen was het erover eens dat het zo niet geschikt was voor de krant. Begin februari 1975 belde Poll Kousbroek op om hem te zeggen dat zij zijn recensie in deze vorm niet wilden plaatsen. Wellicht bracht Poll de boodschap weinig tactvol, want Kousbroek gooide tijdens dit telefoongesprek tot twee keer toe de hoorn op de haak.¹⁷⁰ Nu stond Kousbroek ook bekend als iemand die snel gepikeerd was.

Kousbroek diende naar aanleiding van de kwestie zijn ontslag in bij Spoor, die daar echter niets van wilde weten en de ontslagbrief onverwijld in de prullenbak gooide.¹⁷¹ Kousbroek bleef, maar weigerde nog aan cs mee te werken. Hij schreef alleen nog voor andere delen van de krant. Kousbroek sprak regelmatig met Spoor, die een straat verderop woonde in Den Haag. Poll woonde overigens nog dichterbij Kousbroek: pal tegenover hem aan de andere kant van de gracht. Poll probeerde in maart 1975 de breuk met zijn overbuurman te lijmen. Hij belde Kousbroek twee keer op. Op 15 april 1975 schreef Kousbroek een kort briefje aan Poll. Hij vroeg hem niet meer te bellen – ‘En op deze brief verwacht ik ook geen antwoord.’ Poll schreef Kousbroek twee dagen later terug dat hij zelf wel bepaalde of hij een brief beantwoordde. Hij brak in zijn antwoordbrief een lans voor wat hij ‘tien jaar vriendschap’ noemde.¹⁷²

‘Prinzipienreiterei’

Na gesprekken met Spoor en Heyting was Kousbroek uiteindelijk toch weer bereid om voor cs te gaan schrijven. Poll hoorde via Lien Heyting dat Kousbroek zijn medewerking aan cs wilde hervatten, maar daaraan de voorwaarde verbond dat de vraag waarover hij schreef en de vraag of zijn stukken geschikt waren voor publicatie niet meer aan Poll ter beoordeling werden voorgelegd. Poll weigerde met die voorwaarde akkoord te gaan. Hij liet Spoor dat weten in een memorandum, waarvan hij een afschrift stuurde aan alle adjunct-hoofdredacteuren, aan Adriaan van der Veen, Peter van Eeten, Heyting en aan Kousbroek zelf. Poll schreef dat de bijdragen van Kousbroek aan cs welkom waren, maar dat Kousbroek zich wel aan de rolverdeling en de redactionele regels diende te houden. Vervolgens maakte hij de hoofdredacteur het verwijt dat hij de verant-

woordelijkheid voor de afwijzing van Kousbroeks recensie op hem afschoof. Hij schreef Spoor 'dat jij er als hoofdredacteur de afgelopen maanden, in je gesprekken buiten de krant, blijkbaar niet in bent geslaagd Kousbroek duidelijk te maken, dat het besluit om zijn stuk indertijd niet zonder meer te plaatsen een gezamenlijke beslissing was van hoofdredactie en kunstredactieraad'.¹⁷³

Het memorandum van Poll fungeerde als lont in het kruitvat van Spoors opgekropte ergernis over de opstelling van Poll. In een vlaag van woede schreef Spoor hem nog op de dag dat hij het memorandum had ontvangen terug. Het was duidelijk dat Spoor zich door Poll in zijn gezag uitgedaagd voelde, want hij begon zijn antwoord als volgt:

Het communiceren van verantwoordelijke redacteurs met hun hoofdredacteur per memorandum, waarvan meteen zeven afschriften worden rondgestuurd, acht ik niet dienstig voor een redelijke werkverhouding.¹⁷⁴

Spoor schreef Poll dat Kousbroek de zelfstandigheid terug moest krijgen waarmee hij eerder voor cs schreef. Dat vroeg volgens Spoor om 'souplesse'. Poll moest daarom de beoordeling van stukken van Kousbroek voortaan aan Heyting overlaten. Spoor stelde het gerechtvaardigd te vinden dat Kousbroek niet afhankelijk wilde zijn van Poll:

De doordrammerige gelijkhebberij die je in deze affaire gedemonstreerd hebt zou ook mij, in Kousbroeks plaats, geen greintje vertrouwen hebben gegeven dat met jou op een redelijke verzoenende manier weer is samen te werken.

[...]

Ik ben er vast van overtuigd dat het hele conflict voor een groot deel het gevolg was van onbuigzaamheid van jouw kant, van onnodige Prinzipienreiterij en van een totaal gebrek aan consideratie voor de gevoeligheden bij Kousbroek.

Spoor besloot zijn memo, dat hij eveneens met zeven afschriften verspreidde, met een dreigement: 'Het conflict, bepaald niet het eerste dat jij hebt met mensen met wie je samen moet werken, heeft bij mij de vraag doen rijzen of het nog wel doenlijk is de constructie te handhaven, waarin jij o.a. verantwoordelijkheid draagt voor het leiden en motiveren van mensen. Na de vacaties zullen wij daarom snel een bijeenkomst met alle betrokkenen moeten hebben om de verantwoordelijkheden binnen de kunsttribiek te bespreken.'

Het memorandum van Spoor kwam hard aan bij Poll. Hij werkte een aantal dagen aan een antwoord, waarvan verschillende versies bewaard zijn. Vier dagen later stuurde hij uiteindelijk een iets afgezwakte, definitieve versie. Hij begon zijn antwoord als volgt:

Ik voel mij eerlijk gezegd te goed, en ook wat te oud, om door jou op deze manier te worden uitgescholden. Wanneer je dit soort tirades zou richten tot iemand die verder niets van je te duchten heeft, zou ik me dat al slecht kunnen voorstellen. Maar dat je zo te keer gaat tegen iemand over wiens wel en wee je nogal wat macht bezit, en dat je daarbij zelfs aan je onvriendelijke kwalificaties en beschuldigingen een serieuze bedreiging van algemene aard verbindt, dat is voor mij onbegrijpelijk.¹⁷⁵

Ook in dit memorandum bleef Poll zich principieel opstellen. Hij weigerde nog steeds akkoord te gaan met de voorgestelde constructie, waarbij Heyting de contacten met Kousbroek zou verzorgen: 'Ik zie geen kans om mijn verantwoordelijkheid voor de kunstrubriek te dragen, wanneer mij het recht op beoordeling van sommige stukken in die rubriek wordt ontzegd.'

Weer gingen er afschriften van het memorandum naar de zeven betrokken mensen bij de krant. Getuige een eerdere versie van zijn memorandum had Poll ook overwogen om afschriften aan de directie van de NDU en het bestuur van de NVJ te sturen, maar daar had hij uiteindelijk, verstandig genoeg, van afgezien. Poll besloot zijn memo aldus: 'Ik weet dat je het niet met deze rondzenderij eens bent, maar ik zie nu geen andere mogelijkheid om mijzelf te beschermen tegen de onverhoedse aanval die je op mijn persoon en werk hebt gedaan.'

Zo lag aan het begin van de zomer van 1975 het ontslag van Poll op tafel. De toenmalige adjunct-hoofdredacteur Woltz herinnert zich dat de hele hoofdredactie concludeerde dat Poll niet te handhaven was.¹⁷⁶ Dit was Poll ook verteld door een andere adjunct-hoofdredacteur, want Poll schreef Spoor dat hij van Guise had gehoord 'dat de gehele hoofdredactie je algemene bezwaren tegen mijn persoon en werkwijze deelt'.¹⁷⁷

Inmiddels had de redactie lucht van het conflict gekregen en begonnen anderen zich ermee te bemoeien. Een coryfee als muziekredacteur Hans Reichenfeld stuurde Spoor een brief waarin hij het opnam voor Poll. Het was Reichenfelds 'indruk, dat Kousbroek wat al te royaal gebruik maakt van de uitzonderingspositie die hij bij de krant heeft verworven door de hoge kwaliteit van zijn stukken'. Over Poll schreef hij:

Bert is volkomen integer. [...] met al zijn opvliegendheid is hij after all redelijk en sportief. Hij heeft een groot incasseringsvermogen. Als hij inziet dat hij ongelijk heeft, of te ver is gegaan, of woorden gebruikt heeft die niet door de beugel kunnen, dan staat hij beslist niet op zijn ponteneur. [...] Ik ken Bert als een man die zijn eventuele wrok of antipathie niet koestert, maar helderheid wil brengen in troebel geworden water.¹⁷⁸

Van Heyting ontving Poll tijdens zijn vakantie een brief waarin zij hem aanspoorde de zaak wat luchtiger op te nemen.

Wind je niet op over 'die 5 heren'¹⁷⁹. Wees wat minder principieel, of laat ik zeggen: neem de zaak wat minder hoog op. Dat K. weer voor 't cs zal schrijven weegt voor de andere 4 heren kennelijk het zwaarst.¹⁸⁰

Misschien nam Poll het advies van Heyting ter harte of misschien brachten de rust en afstand van de vakantie de gemoederen sowieso tot bedaren. Poll telde zijn knopen en aanvaardde toch de voorgestelde constructie. Daarmee was de kous af. Over ontslag werd niet meer gesproken. De prijs van het ontslag zou ook hoog zijn geweest: de status van Poll als kunstpaus en zijn bekendheid hadden garant gestaan voor een enorme rel in de media. Heyting, die eerder al het proces van desintegratie op de kunstredactie had weten te stoppen, bracht ook nu de vrede. De contacten met Kousbroek, die nu tot haar verantwoordelijkheid behoorden, verzorgde zij naar ieders tevredenheid. Met Kousbroek raakte zij bevriend. Poll betrok zij, zonder daar tegen Kousbroek over te reppen, bij de besluitvorming over diens stukken. Daarmee haalde zij voor Poll de angel uit het conflict. Het eind van het liedje was dat de verhoudingen zich normaliseerden. De overbuurmannen raakten weer 'on speaking terms' en zetten hun tienjarige vriendschap voort. Kousbroek schreef Poll briefjes, die hij adresseerde aan 'Kaël Poll'. De kwestie werd tot de juiste proporties teruggebracht. In een van zijn brieven had Poll erover geschreven:

Ik kan me indenken dat er mensen zijn die zeggen: waarom in godsnaam dat geredetwist over kleinigheden, het is niets anders dan een komisch treurspel over drie heren met te lange tenen. Ik zie het soms ook zo, maar meestal niet. Wij zijn er om de dingen op te schrijven, niet om ze te verzwijgen.¹⁸¹

9.11

Succes

NRC Handelsblad floreerde vanaf de tweede helft van de jaren zeventig in alle opzichten.

Over 1973 leverde NRC Handelsblad een bijdrage aan de concernwinst. In de commissarissenvergadering van 11 mei 1973 stelde Pluygers 'met vreugde vast dat de uitgave NRC Handelsblad voor het eerst sinds jaren winst' boekte.¹⁸² De winst was te danken aan de groeiende advertentie-omzet en aan de prijs van de krant, die per 1 januari 1973 weer stevig was verhoogd.¹⁸³ Meer kopers voor die dure krant waren er nog niet. Het aantal abonnees daalde dat jaar nog licht. Het keerpunt in de ontwikkeling van de abonnementen kwam een jaar later, in 1974, het jaar dat het dagblad De Tijd werd opgeheven.

Het geduld van de vnu-directie met haar dagblad De Tijd was na het mislukken van de samenwerking met NRC Handelsblad definitief op. Op 14 mei 1971 kondigde de directie aan de uitgave te staken. De redactie van De Tijd liet dit echter niet op zich zitten en zette een spectaculaire reddingsactie op touw. De krant van zaterdag 15 mei 1971 verscheen met over de hele voorpagina enkel de woorden: 'Wij gaan door met De Tijd!' Binnen twee weken meldden zich maar liefst 7000 nieuwe abonnees. Na een maand was dit aantal verdubbeld. De overweldigende respons bracht de vnu-directie in verlegenheid. Zij zag zich genoodzaakt haar besluit te herzien en de krant voorlopig te continueren. Ondertussen waren de bestuurders sceptisch over de nieuwe aanwas: het was zeer de vraag of deze abonnementen zouden beklijven.¹⁸⁴ Veel aanmeldingen kwamen niet voort uit een werkelijke behoefte op het dagblad geabonneerd te zijn, maar waren eerder een adhesiebetuiging aan het sympathieke doel het aloude katholieke instituut in stand te houden. Vooraanstaande katholieken als premier De Jong en zijn voorganger J.E. de Quay namen respectievelijk drie en tien extra abonnementen. Ook prinses Beatrix en prins Claus verklaarden zich solidair door een abonnement te nemen. J.L. Heldring, die toen nog hoofdredacteur van NRC Handelsblad was, meldde zich eveneens aan als nieuwe abonnee. Hoe verbluffend zo'n groot aantal aanmeldingen in zo'n korte tijd ook was, om uit de rode cijfers te komen was het nog volstrekt onvoldoende.

Bij de vnu probeerde men De Tijd op een nieuwe leest te schoeien. Alle regionale edities werden afgestoten; de eigen zetters werd gesloten. De hele technische verzorging van De Tijd werd per 1 mei 1972 ondergebracht in het gebouw van het Handelsblad. Ook de directie, de redactie en de administratie werden in het Handelsblad-gebouw gevestigd. Daarmee was het gebouw van Cuypers grotendeels verhuurd en was de voorgenomen verkoop voorlopig van de baan.

Ondertussen kreeg De Tijd een andere formule: niet langer lag de nadruk op nieuws. De Tijd moest als opiniekrant de functie van een platform gaan vervullen voor de verdeelde katholieken. Maar ook met die nieuwe opzet redde De Tijd het niet. De aanwas van nieuwe abonnees verdween in de loop van 1972 en in 1973 als sneeuw voor de zon. Begin 1974 intervenueerde de minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk, mr. H.W. van Doorn, ten gunste van De Tijd door subsidie toe te kennen op grond van zijn beleid de pluriformiteit van de pers te behouden. Bij de NDU keurde men deze vorm van concurrentievervalsing ten stelligste af. Als de overheid de pers wilde steunen, moest zij maatregelen nemen die alle kranten ten goede kwamen. Ook NRC Handelsblad nam in een hoofdartikel stelling tegen deze incidentele steun, die de concurrentieverhoudingen verstoorte en daardoor de kwaliteit van de pers in zijn geheel alleen maar schade toebracht.¹⁸⁵ De subsidie voor De Tijd was des te meer omstreden, daar de VNU een zeer winstgevend bedrijf was dat hoge dividenden aan zijn aandeelhouders uitkeerde. Maar de reddingsboei die minister Van Doorn De Tijd had toegeworpen, bleek onvoldoende houvast te bieden. Op 31 augustus 1974 ging De Tijd als dagblad ten onder en werd als weekblad voortgezet.

Lijkenpikker

De opheffing van De Tijd als dagblad was een typisch geval van 'de een zijn dood, is de ander zijn brood', want voor NRC Handelsblad was de opheffing bepaald gunstig. NRC Handelsblad bleef nu over als enige landelijke avondkrant. De lezer die een landelijk avondblad wilde, had dus geen alternatief meer en – nog belangrijker – de adverteerder evenmin. Na het eerste opheffingsbericht in mei 1971 was Pluygers tijdens een NVJ-vergadering door Nic. Schrama, de chef redactie van De Tijd, uitgemakt voor 'lijkenpikker'. Een kwalificatie die Schrama voor de televisie nog eens had herhaald.¹⁸⁶ Pluygers had op de aandeelhoudersvergadering van de NDU namelijk gezegd dat het bedrijf met de opheffing van De Tijd een drukorder zou verliezen, maar tegelijkertijd abonnees zou winnen. Nu aasde met name Pluygers al jaren op de abonnees van De Tijd. In 1971 had hij een mislukte poging ondernomen bij zijn collega's van de VNU om het adressenbestand van de abonnees te kopen.¹⁸⁷ Eerder dat jaar sprak hij de verwachting uit 30.000 abonnees te kunnen overnemen van de 90.000 abonnees die De Tijd toen nog had.¹⁸⁸ Een geheim rapport dat in dezelfde periode binnen de VNU circuleerde, schatte dat 25.000 abonnees bij opheffing op NRC Handelsblad zouden overgaan.¹⁸⁹ Beide

schattingen zaten er ver naast en hebben waarschijnlijk bijgedragen aan de wilde cijfers die de ronde gingen doen.¹⁹⁰ In werkelijkheid kreeg NRC Handelsblad er door het verdwijnen van De Tijd veel minder nieuwe abonnees bij. Waarschijnlijk ging het om niet meer dan 7000 abonnees, van wie slechts 5000 ook op de lange termijn geabonneerd bleven.¹⁹¹ Wel is er onder de abonnees die al vóór de opheffing in 1974 hun dagblad De Tijd de rug toekeerden een onbekend aantal overgestapt naar NRC Handelsblad.¹⁹² Hiermee is waarschijnlijk te verklaren dat de neergang van het aantal abonnementen op NRC Handelsblad in 1973 al gestuit werd.

Een nieuw tijdperk

Om hoeveel abonnees het ook precies ging, hun overgang van het katholieke dagblad De Tijd naar het ongebonden liberale NRC Handelsblad markeerde een nieuw tijdperk: niet langer bepaalde het geloof welke kranten las. Uit onderzoek van de Vrije Universiteit in 1979 bleek dat alleen de neutrale populaire kranten De Telegraaf en het Algemeen Dagblad wat religie betreft een heterogener lezerspubliek hadden dan NRC Handelsblad.¹⁹³ Bijna de helft van de abonnees van NRC Handelsblad was in 1979 niet (meer) kerkelijk. Aangezien de abonnees van de NRC en het Handelsblad grotendeels van protestantse origine waren geweest, was er ook in de jaren zeventig nog sprake van een groot aandeel protestanten onder de abonnees. Ruim een kwart was in 1979 lidmaat van de Nederlandse Hervormde Kerk. Maar het aandeel katholieken was ondertussen gegroeid tot 17 procent, terwijl in 1965 slechts 8 procent van de abonnees van de NRC katholiek was geweest en 6 procent van het Handelsblad.

Hoewel er minder abonnees van De Tijd werden overgenomen dan men van tevoren had verwacht en men naderhand heeft aangenomen, bracht de ondergang van De Tijd in de beleving van redacteurs de ommekeer. Het psychologische effect van een grote golf nieuwe abonnementen in één keer kan nauwelijks overschat worden. Van der Zee herinnert zich nog het machtige gevoel dat het tij eindelijk was gekeerd. Verlekkerd luisterde hij naar de verhalen over de meisjes van de administratie die de aanmeldingen nauwelijks konden bijhouden en telefoons die roodgloeiend stonden.¹⁹⁴ Ook in de herinnering van Kuitenbrouwer kwam het keerpunt met het einde van De Tijd, dat volgens hem 'momentum' schiep. Het betekende niet alleen een injectie van abonnees, maar ook een kwaliteitsimpuls van goede redacteurs die van De Tijd konden worden overgenomen. Ton Elias, Ben Greif en Koos Metselaar kwamen meteen in 1974. Kees van der

Hoeven volgde het jaar daarop. Zelfs Ton Cuppen, die tot 1974 hoofdredacteur van De Tijd was geweest, ging in 1976 als commentator voor NRC Handelsblad werken. De komst van de redacteurs van De Tijd had volgens Kuitenbrouwer een relativerende werking. De tweedeling in de oude bloedgroepen werd er minder scherp door. Als Kuitenbrouwer met zijn Amsterdamse collega's treurde om de ondergang van het Handelsblad, kon Elias zeggen: 'Waar hebben jullie het over? Wij hebben iets veel ergers meegemaakt. Onze krant is opgeheven.'¹⁹⁵

Het belangrijkste effect van de opheffing van De Tijd was ongetwijfeld dat NRC Handelsblad overbleef als enige 'quality paper' in de oorspronkelijke betekenis van het woord: een op de bovenste segmenten van de markt gericht dagblad. In de katholieke zuil was de abonneemarkt grofweg verdeeld geweest in een onderlaag en een bovenlaag: het volk las de Volkskrant en de elite las De Tijd. In de jaren zestig maakte de Volkskrant zich los uit de katholieke zuil en vond aansluiting bij een veelal jong lezerspubliek dat zich eveneens losmaakte van hetatholicisme. Maar de Volkskrant was nog steeds niet op de financiële bovenlaag van de bevolking gericht. Bij de opheffing van De Tijd gingen dan ook de minst koopkrachtige abonnees over op de Volkskrant, terwijl de abonnees met de best gevulde portemonnees overstapten naar NRC Handelsblad.¹⁹⁶ Uit het eerder aangehaalde onderzoek van de Vrije Universiteit in 1979 bleek dat abonnees van NRC Handelsblad vergeleken met die van de andere landelijke kranten het hoogste gemiddelde gezinsinkomen hadden. De lezerspublieken van de andere dagbladen waren wat welstandsniveau betreft veel pluriformer.¹⁹⁷

De uitkomsten van het hiervoor genoemde onderzoek sloten naadloos aan bij die van onderzoek dat de NDU in 1975 en 1980 liet doen naar de kenmerken van de abonnees van NRC Handelsblad.¹⁹⁸ Uit het onderzoek van 1975 bleek dat maar liefst 73 procent van de abonnees een leidinggevende functie had. In 1980 was dit percentage nog toegenomen tot 80. Ook uit hun opleiding was af te leiden dat de abonnees van NRC Handelsblad tot de bovenlaag van de maatschappij behoorden. In 1975 was 70 procent van de abonnees hoger opgeleid en van hen had 44 procent een universiteit of hogeschool doorlopen. Van de abonnees die niet ouder waren dan 34 jaar had in 1975 zelfs 63 procent een universitaire opleiding genoten.

De leeftijdsopbouw van de abonnees was evenwichtig en correspondeerde met de gemiddelde leeftijd van de volwassen Nederlandse bevolking. Er was sprake van verjonging van het abonneebestand, want in 1980 bleek de leeftijdsgroep boven de 65 licht ondervertegenwoordigd

en de leeftijdsgroep tussen 35 en 50 juist oververtegenwoordigd. Bij de echte jongeren bleek NRC Handelsblad niet bovenmatig in trek. Onder studenten werd NRC Handelsblad als een 'oude-lullenkrant' gezien en was vooral de Volkskrant populair.¹⁹⁹ Maar tegen de tijd dat zij afgestudeerd waren en stevig in het maatschappelijke zadel zaten, stapten velen alsnog over naar NRC Handelsblad.²⁰⁰ Daarmee profiteerde NRC Handelsblad in de jaren zeventig van de geboortegolf die midden jaren zestig de universiteit had bereikt en in de loop van de jaren zeventig op de hogere regionen van de arbeidsmarkt aanspoelde.

De wet van Soetenhorst

Nadat in 1974 NRC Handelsblad er ten gevolge van de opheffing van De Tijd in één klap 7000 abonnementen bij had gekregen, passeerde de oplage in 1975 de magische grens van 100.000. Dat jaar was de NDU gastheer van het congres van TEAM, de groep van veertig West-Europese quality papers die op advertentiegebied samenwerkten en waarvan NRC Handelsblad deel uitmaakte. In zijn toespraak rekende Pluygers af met de scepsis die bij de fusie had bestaan: 'De twijfel die we ooit hebben gehoord over de levensvatbaarheid van NRC Handelsblad is volstrekt weggevallen. Wij hebben, zo hopen wij, de slechte jaren overwonnen. We zitten met de krant in de lift. De toekomst van de krant zien wij optimistisch in.'²⁰¹ De oplage van de krant, die dat jaar dus net het bij de fusie vastgestelde minimum van 100.000 had gehaald, groeide in de daaropvolgende vijf jaar met bijna 40 procent tot 139.000 in 1980.²⁰² Toen Spoor in 1983 afscheid nam als hoofdredacteur had de krant al bijna 150.000 abonnees. Vier jaar later zou onder zijn opvolger de oplage de 200.000 doorbreken. Pas eind jaren negentig zou de groei eruit zijn.

In december 1977 overleed plotseling adjunct-hoofdredacteur Guise. Het was een groot verlies voor de krant, die echter dankzij Guise inmiddels zo goed georganiseerd was dat de klap kon worden verwerkt. Door zijn vroege dood is de naam Guise minder met het succes van de krant verbonden geraakt dan terecht zou zijn geweest.

Guise werd als managing editor opgevolgd door Soetenhorst, die in deze functie bekend werd om 'de wet van Soetenhorst'. Hij stelde de directie eenvoudig voor een voldongen feit door het redactionele budget te overschrijden. Het geld was er, mede door het economische succes van NRC Handelsblad. Alleen dwong Soetenhorst de NDU om de krant daarvan ten volle te laten profiteren. Zo kreeg men de financiële ruimte om het ideaal van Spoor te vervolmaken. Met 'de lichting van 1977' werd

voor het eerst een aantal extra redacteurs tegelijkertijd aangesteld: onder meer de financieel-economische specialist José Toirkens, de historicus en latere hoofdredacteur Ben Knapen, de Delftse ingenieur Simon Rozendaal en de cultureel antropoloog Harm Botje sr. Allemaal hoogopgeleide jongeren die, zoals Knapen in 1995 beschrijft, bewust voor de journalistiek kozen en er niet toevallig in rolden. Zij werden, aldus Knapen, aangenomen, 'omdat het er kennelijk naar uitzag dat NRC Handelsblad inderdaad een toekomst was beschoren'.²⁰³

Eindelijk was er nu ook geld voor de door Spoor gewenste uitbreiding van het aantal correspondenten. Aangezien in de krant onder leiding van Spoor de nadruk lag op buitenland en kunst, was het niet helemaal toevallig dat de eerste extra correspondent een kunstredacteur was die in de eeuwige stad werd gevestigd: eind 1977 ging Ben van der Velden als vaste correspondent naar Rome, waar de krant tot dan toe alleen een stringer had gehad. Italië stond toen in het brandpunt van de mondiale belangstelling vanwege het 'historische compromis'. De christendemocraat Aldo Moro streefde namelijk naar samenwerking met de Partito Comunista Italiano, waardoor Italië het eerste westerse land zou zijn waar communisten in de regering werden opgenomen. Aan slechting van dit taboe kwam Moro echter nooit toe: hij werd in 1978 ontvoerd en vermoord door de Rode Brigades.

De correspondenten van NRC Handelsblad werden door Spoor veel actiever dan voorheen bij de krant betrokken. Hij stelde de zogenaamde correspondentendagen in, waarop correspondenten van over de hele wereld in Rotterdam samenkwamen. Op die manier werd de band met de redactie verstevigd, zodat de correspondenten minder geïsoleerd opereerden. Een belangrijke correspondent als Van der Zee wist zich gesteund door de hoofdredacteur, die zich door zijn eigen jaren in het buitenland goed kon inleven in de niet altijd even makkelijke positie van de correspondent.²⁰⁴ Spoor beperkte de periode van uitzending tot vier, hooguit zes jaar. Zijn ervaring was dat een langer verblijf op één post tot te veel gewinning en identificatie leidde, waarna het voor de krant beter was als een frisse en onbevooroordeelde geest het overnam.

Debacle-Den Uyl

Bij de kabinetsformatie in 1977 bleek welke status de krant inmiddels had bereikt. Na vijf maanden had Den Uyl nog zijn tweede kabinet niet in elkaar weten te zetten. De formatie ging zo krankzinnig lang duren dat zij in de woorden van toenmalig politiek redacteur Joep Bik 'een surrea-

listisch karakter' kreeg.²⁰⁵ Hem stond 23 jaar later nog helder de oktoberochtend voor de geest dat zijn hoofdredacteur naar de zoveelste persconferentie over de formatie in het Haagse perscentrum Nieuwspoor ging. Spoor had volgens hem de gewoonte zich 'kostbaar' te houden, waarmee Bik bedoelde dat de hoofdredacteur niet bij elke kwestie intervenieerde. Maar als Spoor optrad, dan was het ook beslist. En zo zei hij na afloop van de betreffende persconferentie: 'Nu is het genoeg.'²⁰⁶ Vervolgens schreef hij een hoofdartikel onder de kop 'Debacle-Den Uyl', waarvan de teneur was: dan maar geen tweede kabinet-Den Uyl. Spoor vond dat Den Uyl als overwinnaar van de verkiezingen generositeit aan de dag had moeten leggen ten aanzien van de ARP en de KVP. Deze partijen hadden immers bewindslieden voor zijn kabinet geleverd. Den Uyl had deze bewindslieden weinig ruimte gegund, omdat hun partijen het kabinet slechts gedoogden. In de formatie stelde hij zich volgens Spoor wederom te kleingeestig op.

De positie die de krant inmiddels had verworven, bleek uit de verbolgen reactie op het hoofdartikel van Den Uyl, die zich de kritiek volgens zijn collega Ed van Thijn ernstig aantrok.²⁰⁷ Tegen Spoor klaagde Den Uyl 'dat de formatie eigenlijk verloren was na dat hoofdartikel van juli-lie'.²⁰⁸ Volgens Den Uyl had NRC Handelsblad zijn tweede kabinet weggeschreven. Daarmee overschatte Den Uyl naar alle waarschijnlijkheid de invloed van het betreffende hoofdartikel. Maar zijn klacht maakte duidelijk hoezeer men over de hele breedte van het politieke spectrum rekening hield met het commentaar van NRC Handelsblad.

'De Japanners van de Wibautstraat'

In 1979 hield NDU-directeur Huib Appel op een congres te München een toespraak over NRC Handelsblad, getiteld *The Case History of a National Evening Newspaper*. Het was het verhaal van een krant die in negen jaar van het zorgenkindje van het bedrijf was uitgegroeid tot een succesnummer waar internationaal mee kon worden gepronkt. In de media die bij het ontstaan van NRC Handelsblad in 1970 nog zo meewarig waren geweest, werd het succes van de krant nu ook toegegeven. Dat gebeurde expliciet in uitgebreide artikelen in de weekbladen, zoals het portret dat Martin van Amerongen in 1978 schreef van NRC Handelsblad, 'kwaliteitskrant van Nederland' voor Vrij Nederland en het grote interview met Spoor dat in diezelfde periode in de Haagse Post verscheen.²⁰⁹ Toen Spoor zijn vertrek aankondigde, zag HP daarin aanleiding voor de diepgaande reportage 'Het succes van een krant van stand'.²¹⁰ Maar belangrij-

ker was nog de impliciete manier waarop het succes toegegeven werd door navolging van andere kranten, zoals de Volkskrant en Trouw, die dezelfde bijvoegsels gingen maken. Met name de Volkskrant, die in de jaren zestig zelf nog de journalistieke toon had gezet, kopieerde veel van de successen van NRC Handelsblad: de opiniepagina, de culturele bijlage, de boekenbijlage, de jaarlijkse lezing. Zelfs het aantal correspondenten, dat eerder juist was teruggebracht door de Volkskrant, werd weer uitgebreid. In 1985 zei de toenmalige hoofdredacteur Harry Lockfeer in een interview: 'Dé grote kwaliteitskrant maken, dat is wat wij willen.'²¹¹ Toen Spoor afscheid nam als hoofdredacteur van NRC Handelsblad en door zijn opvolger Woltz in de Pieterskerk te Leiden werd toegesproken, refereerde Woltz in zijn toespraak vanwege hun kopieerneiging aan de concurrenten van de Volkskrant als 'de Japanners van de Wibautstraat'.

NRC Handelsblad floreerde vanaf de tweede helft van de jaren zeventig in alle opzichten: het aantal abonnementen groeide elk jaar in een hoger tempo. Hetzelfde gold voor de advertenties. Journalistiek gaf NRC Handelsblad vanaf eind jaren zeventig de toon aan. Het predikaat 'kwaliteitskrant' deed niet langer potsierlijk aan. De formule voor *de* kwaliteitskrant, zoals die bij de fusie op papier was gezet, was verwezenlijkt en bleef tot in de jaren negentig in wezen onveranderd. Aan het woord 'kwaliteitskrant' was een nieuwe betekenis gegeven. Kwaliteit werd niet langer aan de beurs van de abonnee afgemeten, maar had nu ook betrekking op de journalistieke inhoud en stijl van de krant. Op de combinatie van die twee kwaliteitsbegrippen stoelde de maatschappelijke status van NRC Handelsblad. Net als de oude NRC in haar glorie dagen werd NRC Handelsblad algemeen als de voornaamste krant van Nederland gezien. De kwaliteitskrant was een succes geworden.